

# ชาดกศึกษา\*

## Jataka Studies

สมิทธิพล เนตรนิมิตร\*\*

Samiddhipol Netnimitra

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

samiddhipol\_@hotmail.com

Received: April 11, 2024

Revised: April 23, 2024

Accepted: April 26, 2024

### บทคัดย่อ

ชาดก (นิทานชาดก) มีต้นเค้ามาจากพุทธภาษิตในพระวินัยและพระสูตร สะท้อนประวัติศาสตร์ในรูปตำนานและนิทาน เรียกว่า ยุคชาดก เนื้อหาส่วนใหญ่เกิดขึ้นในอินเดียเหนือ ปัจจุบันอยู่ในประเทศปากีสถานและประเทศอัฟกานิสถาน นิทานชาดกเล่าเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และบทบาทความสำคัญของชนเผ่าต่าง ๆ อธิบายพุทธวิธีด้วยการนำวิถีถ่ายทอดแบบพราหมณ์ มีความหลากหลาย เช่นกับมหายาน วิธีเล่าเรื่องเหมาะจะนำมาใช้พัฒนาคนที่ยังไม่คุ้นคำสอนเพื่อนำไปหาหลักคำสอนด้านองค์ความรู้การศึกษานิทานชาดกทำให้ทราบข้อมูลด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ภาษาเป็นความเด่นในนิทานชาดก คำในจารีต เช่น อสุร ยักษ์ นาค และเทพ มีบทบาทต่อคัมภีร์เช่น พระไตรปิฎกและอรรถกถา

**คำสำคัญ:** ชาดก; บารมี; พระโพธิสัตว์; นาค

### Abstract

Jataka talks originated from Buddhist proverb in the Vinaya and the Suttanta scriptures. This text reflects history in the form of legends and fables, called Jataka age. Most of the content story takes place in northern India, which is currently in the area of Pakistan and Afghanistan. Jataka tales tell about the asceticism of the Bodhisattva and

---

\* บทความนี้ได้พัฒนามาจากบทความวิชาการ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือสารนิพนธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕-๒๕๖๖ งานพิธีประสาทปริญญา ๒ ปี ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๘-๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๕, และวันที่ ๙-๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

\*\* รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร Assoc.Prof.Dr.Samiddhipol Netnimitra

the important role of the naga tribe. They explain the Buddhist teaching method by applying the method of transmission like Brahmana way. There is a variety as diverse as Mahayana. The story telling method is suitable to be developed for beginners who are not familiar in the Buddhist teaching in order to move on to the doctrine. In terms of knowledge, the study of Jataka tales gives information about the humanities, social sciences and language. The aesthetics are outstanding in Jataka tales. Many words in the traditional language such as asura, yaksa, naga and deva play a role in the writing of narrative in the Buddhist scriptures such as the Tipitaka and Commentaries.

**Keywords:** Jataka; Parami; Bodhisattva; Naga

## ความนำ

ประวัติศาสตร์อินเดียมีที่มาจากนิทานชาวบ้าน วรรณกรรม โบราณคดี และบันทึกของคนต่างชาติ ชาติเป็นแหล่งศึกษาในแหล่งที่มาเหล่านั้น เรียกว่า ยุคชาตก ในยุคที่ความเป็นเหตุเป็นผลยังไม่เติบโต พัฒนา ศิลปะการใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ถ้าไม่มีศิลปะคงหาคนเข้าใจสิ่งที่พระตถาคตแนะนำ ด้วยอุบาย (นานาอุปาเยหิ สตเต วินติ) ได้ยาก จึงพบว่า สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง นกยูง แร้ง กา พุดภาษา มนุษย์ได้ นกพิราบ งู สุนัขจิ้งจอก หมี รักษาอุโบสถ พญาช้าง พญาเนื้อ พญานกยูง พญานกแขกเต้า แสดงธรรม เรื่องพื้นฐานจนถึงวิปัสสนาโยคะ แทรกอยู่ในนิทานชาตก หลายเรื่องมีอยู่ก่อนการบันทึกคัมภีร์ พระไตรปิฎก

## พุทธพจน์ไม่ใช่เทววิทยา

ชีวิตก่อนเกิด ชีวิตต่อไปภายหน้า ความลึกลับในชีวิต เช่น เกิดใหม่ กลับชาติ ระลึกชาติ อยู่คู่มนุษย มาแต่โบราณ จนกล่าวได้ว่ามีมาพร้อมมนุษยชาติ ชีวิตหลังตาย เช่นตายแล้วไปไหน รั่วบาปกรรมหรือไม่ ปัจจุบันยังไม่มีคำตอบที่น่าพอใจของคนอยากรู้ ไม่มีที่ท้าวต่อไปจะยุติอย่างไร ชีวิตและกรรมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน สำหรับชาวพุทธ กรรมหรือวิบากกรรมเป็นอจินไตย การสื่อสิ่งที่เป็นอจินไตยอย่างหนึ่งสื่อด้วย นิทาน (สนิทาน) “กรรมเป็นกฎธรรมชาติ เป็นหลักแห่งความจริง มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ว่าทำอะไรจะเชื่อ แต่กลายเป็นว่าทำอะไรจึงจะรู้เข้าใจ”<sup>๑</sup>

<sup>๑</sup> พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

ท่ามกลางกระแสพราหมณ์ เช่น เทววิทยาอิหร่าน และความเชื่อชนเผ่า เมื่อสังคายนาครั้งแรก ชาวพุทธปรับวิธีสอน ปรับให้เหมาะแก่คนที่มีพื้นฐานความเข้าใจต่างกัน มาจากสังคมและแวดล้อมต่างกัน สร้างวิธีเข้าหาคำสอนรูปแบบใหม่ แต่คงยังรักษาหลักเดิม แม้ทราบว่าไม่อาจปรับปฏิให้เสมอเท่ากันได้ จึงพบว่าวิธีสอนมีหลากหลายวิธี ผู้ที่สนใจเทววิทยา ฟังศึกษาเทพนิยาย ผู้สนใจหลักคิด ฟังศึกษาปรัชญา สุภาสิต ผู้สนใจนามบัญญัติลึกลับ ฟังศึกษาอิทัปปัจจยตาปฏิบัติสมุปบาท ใครเริ่มสนใจยังไม่คุ้นคำสอน ฟังศึกษานิทานชาดก

ในกลุ่มคนที่นับถือเทววิทยา ถ้าลัทธิใดไม่สอนตามกระแส เป็นอยู่ยาก ยิ่งลัทธิศาสนาที่มีแก่น คำสอนไม่เหมือนใครคือ พระพุทธศาสนา ชาวพุทธจึงปรับวิธี นำลัทธิอื่นมาหล่อหลอมกันเพื่อความอยู่รอด จากการถูกทำลาย<sup>๒</sup> เทววิทยาและพรหมโลกจึงพบดาขึ้นในคัมภีร์ ช่วงระหว่าง พ.ศ. ๔๔๓-๕๕๐ เป็นยุคนิคายมหายานอินเดียมีความแข็งแกร่ง ชาดกที่พัฒนาเป็นอรรถกถาชาดก มีความหลากหลาย สอนแบบมหายาน (Mahayanist colour)<sup>๓</sup> สอนด้วยท่วงทำนองพราหมณ์ มุ่งการถึงพรหมโลก ที่พราหมณ์ เชื่อว่า ยิ่งยืน คงที่ ไม่เคลื่อน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ซึ่งแย้งกับไตรลักษณ์ อย่างไรก็ดี จากประสิทธิผล ในการสอน บางคนรู้ด้วยอุปมา บางคนรู้ด้วยนิทาน บางคนมาจากสิ่งแวดล้อมที่แม้ไม่อ้างอดีตชาติก็รู้ได้ กระนั้น บุคคลทั้งหลายก็ยังถวิลหาความยั่งยืนความแน่นอนความคงที่ ถึงไม่มั่นใจว่ามีหรือไม่ เทววิทยากับพรหมโลก จึงได้รับความสนใจมาต่อเนื่อง

### : วิทยุณสองแบบ

ความเชื่อที่ว่าอัตตาและโลกเที่ยงแท้ ยั่งยืน มีตลอดไป อย่างนี้เป็นสัสสตทิฐิ ภิกษุสาติ<sup>๔</sup> เป็นพราหมณ์ บวชแล้วชอบฟังนิทานชาดก ที่เล่าว่าอัตตาและโลกเที่ยง ฟังเรื่องกลับชาติของพระโพธิสัตว์ เข้าใจว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร ดับในภพนั้น ๆ แต่มีวิทยุณ (soul) ท่องเที่ยวจากโลกนี้สู่โลกอื่น ท่านไม่รู้จัก วิทยุณในพุทธพจน์ที่เป็นธาตุรู้ (consciousness) การรับรู้ขณะมีชีวิตมีลมหายใจมีไออุ่น เมื่อสิ้นลม ก็สิ้นการรับรู้ วิทยุณในพุทธพจน์ไม่ได้ล่องลอยจากร่างที่แตกดับ วิทยุณและกรรมของพราหมณ์กับ พุทธต่างกัน กรรมในพุทธพจน์เป็นสิ่งควบคุมได้ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นต้องเข้าใจเสียก่อน พราหมณ์ว่า อย่างไร พุทธพจน์ว่าอย่างไร อย่างนำมาปนกัน จะได้ไม่สับสน

<sup>๒</sup> “เรื่องเวียนว่ายตายเกิดที่ขัดกับหลักอนัตตานั้น อัสวโฆสรับเข้ามาแต่นิทานชาดกเอาใจพราหมณ์”.. พลตรี เดช คุลวรรณะ, *เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๖*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

<sup>๓</sup> A.K. Biswas, *Buddha and Bodhisattva a Hindu view*, (New Delhi : Cosmo Publications), 1987, p. 100 ; มหายานแบบอัสวโฆส แบบนาครชุน แบบอสังคะ พระโพธิสัตว์มหายานมี ๘๔,๐๐๐ ชาติ (previous existences) ก่อนได้ตรัสรู้ (R. C. Majumdar, *Ancient India* 6<sup>th</sup> (Varanasi : Motilal Banarasisdass, 1994), p. 181)

<sup>๔</sup> ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๖/๒๘๑ สังเกตได้ว่า คำว่า ละสังขาร, พิธิเชิฏดวงวิทยุณ .. ไม่ใช่วิทยุณในพุทธพจน์

### : เทววิทยาในนิทานชาดก

สังคมอินเดียไม่ชอบเล่าประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เป็นข้อเขียนโดยตรง แต่เล่าในรูปนิทานเรื่องเล่า เช่น โลกหน้า สัตว์พูดได้ เป็นวิธีเล่าประวัติศาสตร์ เป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำ (rhetoric) นำเสนออย่างตื่นเต้น มีสีสัน เกินความจริง วิธีนี้อยู่เบื้องหลังชีวิตพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดก ตัวอย่างคือ กุสชาดก (๕๓๑) พระโพธิสัตว์สิ้นอายุในดาวดึงส์ ประสงค์จะบังเกิดในเทวโลกเบื้องบนต่อไป...นางสีลวดีมีครรภ์เพราะทำวสัฏฐะสัมผัสสมาธิ เนมิราชชาดก (๕๔๑) มขราชจุติจากพรหมโลก...ยุคนั้นพรหมณ์เชื่อว่าพรหมโลกเป็นนิพพาน ศิลทำให้เกิดเป็นกษัตริย์ ฌานทำให้เกิดเป็นเทวดา สมาบัติทำให้เกิดในพรหมโลก ฌานโสณชาดก (๑๓๔) พระโพธิสัตว์เข้าถึงรูปสมาบัติ คือ เนวสัญญานุสัญญา เกิดในพรหมโลก อาสังกชาดก (๓๘๐) สัตว์มีบุญจุติจากดาวดึงส์ เกิดเป็นทารกหญิงในดอกบัวดอกหนึ่งในสระบัว...ดาบสโพธิสัตว์ไปสระบัวจะสร่งน้ำ เห็นดอกบัวนั้น ทฬัถัมมชาดก (๔๐๙) ช้างพังเดินออกจากเมืองเห็นพระโพธิสัตว์กำลังเข้าไปสู่เมือง ทำความเคารพหมอบลงแทบเท้าพระโพธิสัตว์ คร่ำครวญรำพัน..

ชาวพุทธฟังเรื่องเทวโลก พรหมโลก ฌาน สมาบัติ รับทราบอุดมคติแบบพระโพธิสัตว์ในรูปคำสนทนา คำสอน และสุภาษิต โดยมีนิทานเป็นเครื่องจูงใจ

### ชาดก : โสฬสปีปมาณิกา

วรรณกรรมย่อมเขียนขึ้นเพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ การทราบที่มาของวรรณกรรมถือว่ามีความสำคัญ ชาดกเป็นวรรณกรรมสื่อธรรมและสื่อประวัติศาสตร์ ชาดกไม่เริ่มต้นว่า “เอวมเม สุต” (ข้าพเจ้าฟังมาอย่างนี้) การสอนชาดกมาในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์คือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ จบลงด้วยกลับชาติ ในยุคมุขปาฐะเมื่อจำนิทานได้ก็จะไม่พะวงถึงการจดบันทึก การเล่านิทานจึงแพร่หลาย

ชาดก นิบาตชาดก และนิทานชาดกมีต่างยุคสมัย ระบุไม่ได้ว่าใครเล่าชาดกเป็นคนแรก ผู้เล่านิบาตชาดก คือ พระธัมมสังคาหกเถระ (๕๑๔) ผู้เล่า/รจนา/แต่งอรรถกถาชาดก (นิทานชาดก) ทำงานเป็นคณะ ท่านปรารภที่มานิทานชาดก แบ่งออก ๓ ระยะ คือ (๑) พุเรณิทาน (๒) อวิพุเรณิทาน (๓) สันติเกนิทาน นิทานชาดกอยู่ในสันติเกนิทาน ตั้งแต่ตรัสรู้ถึงเข้าสู่พระแท่นที่ปรินิพพาน “เราทั้งหลายจักพรรณนาชาดกทั้งปวงในสันติเกนิทาน”<sup>๕</sup> ในวาทมิกชาดก (๑๔) “จากนี้ต่อไป เราทั้งหลายไม่กล่าวคำแม่ประมาณเท่านั้น ขอกล่าวเฉพาะที่ยังไม่ขัด”<sup>๖</sup> ในอภิณหชาดก (๒๗) “เราทั้งหลายขอแถลงเฉพาะ

<sup>๕</sup> สัพพชาตกานิ วณณยิสสาม เราทั้งหลาย = มย (ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙)

<sup>๖</sup> อโธ ปรี ปณ เอตตมปิ อวตวา ย ย อนุตตานัง, ตตฺเตว วณณยิสสาม (ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๔/๒๑๙)

เรื่องที่มีอานิสส์”<sup>๗</sup> ในมหาสุปนิชาดก (๗๗) หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสังคีติกาจารย์ยกคาถาหนึ่ง ๆ ขึ้นสู่บาสิในเอกนิบาตในสุราปานชาดก (๘๑) “จากนี้ต่อไป เราทั้งหลายไม่กล่าวคำว่าสืบนุสนธิ “อนุสนธิ ฆฎตวา” (๘๑)<sup>๘</sup> ก่อนนั้นกล่าวว่าสืบนุสนธิสโมธานชาดก “อนุสนธิ ฆฎตวา ชาตก สโมธานะสิ” บ้าง กล่าวว่าสโมธานชาดก “ชาตก สโมธานะสิ” บ้าง ในจุฬสุชาดก (๔๓๐) “อนึ่ง เราทั้งหลายจักพรรณนาเฉพาะบทที่เข้าใจยาก” ในมโหสถชาดก (๕๔๒) “หากเสนกบัณฑิตนำเหตุอื่นมา มโหสถจะไม่ให้ชาดกจบลงด้วยคาถาพินหนึ่ง” มหาเวสสันดรชาดก (๕๔๗) ประดับด้วยคาถาพินหนึ่ง

ทีฆิติโกศลชาดก (๓๗๑) เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ก่อนพุทธกาล เรื่องผู้นำแคว้นกาสิและแคว้นโกศล<sup>๙</sup> ทานสรุปว่า เราตถาคตเป็นที่ชาวกุมาร สะท้อนถึงวิญญานตามคติพราหมณ์

นิทานชาดกเริ่มจากพวงกลีฉวีสรรเสริญพระจริยคุณ พระสรีรคุณ และพระพุทธคุณ<sup>๑๐</sup> ยุคต่อมา มีจำนวนเพิ่มขึ้น<sup>๑๑</sup> เน้นเรื่องบาร์มี<sup>๑๒</sup> ว่าเป็นวิถีทางของพระโพธิสัตว์ เรื่องการบำเพ็ญบาร์มีเหมาะกับผู้มีจิตใจโน้มไปทางสรรเสริญพระเกียรติคุณ (ชาตเกสุ กิตติโฆส) “ชาดกนั้นเป็นนิยายหรือนิทานสื่อความจริงที่ลุ่มลึก ซึ่งเหมาะสำหรับคนทั่วไปที่เข้าใจไม่ได้โดยหลักคำสอนโดยตรง แต่เข้าใจได้โดยอิงนิทาน”<sup>๑๓</sup> “ชาดก เหมือนกับปุราณะและมหากาพย์ พรรณนาคำสอนพระพุทธเจ้า เหมาะสำหรับพวกฆราวาส (laymen)”<sup>๑๔</sup> นิทานชาดกเรื่องแรกในพุทธประวัติ คือ มหานารทกัศสพชาดก (๕๔๕) เรื่องสุดท้าย คือ มหาเวสสันดรชาดก (๕๔๗) ผู้ทรงจำชาดก เรียกว่า ชาตกภานกา<sup>๑๕</sup>

บทนำในอรรถกถาชาดก ผู้เกี่ยวข้องได้แก่ พระอรรถกัศสสิ พระพุทธมิตร (ชื่อนี้พบในปัญจสุทนี และสมันตปาสาทิกา) และ พระพุทธเทวเถระ อรรถกถาชาดกลังกา ฉบับเดิมเป็นภาษาสิงหล ผู้แปลคือพระพุทธโฆษาจารย์ ต้นฉบับไม่มีแล้ว ฉบับใหม่เป็นสำนวนพระลังกา ได้แก่ พระธัมมคุดเถระ

<sup>๗</sup> มย ปน ยตถสส อานิสส์โส ปณณยติ, ตตเถว ทสสยิสสาม (ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๒๖๔)

<sup>๘</sup> อโธ ปฏฐายี ทิ ‘อนุสนธิ ฆฎตวาติ อิทมปิ น วกขาม (ขุ. ชา. อ. (บาลี) ๒/๘๑/๑๖๖

<sup>๙</sup> วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๘/๓๔๓

<sup>๑๐</sup> อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๓๒๒

<sup>๑๑</sup> ชาดกเพิ่มขึ้นยุคพระเจ้าอโศกหลังพระเจ้าอโศก (D.D. Kosambi, *An Introduction to study of Indian History* 8<sup>th</sup>, (Bombay: Popular Prakashan, 1994), p. 147)

<sup>๑๒</sup> “คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๐, “บาร์มีครอบคลุมวรรณกรรมของชาวพุทธ เป็นความดีทุกอย่าง”, (Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature* 4<sup>th</sup>, (Delhi: Motilal Banarasisidass, 1931), p. 171)

<sup>๑๓</sup> เขมานันท์, **ธรรมวิทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๖๖

<sup>๑๔</sup> Dr. S.G. Deodikar, *Upanisads and Early Buddhism*, (Delhi : Eastern Book Linkers), p. 15

<sup>๑๕</sup> มลีนท. หน้า ๓๔๘

พระสุสเทวเถระ พระมหาสังฆรักขิตเถระ พระมลยมหาเทวเถระ พระมหาเทวเถระ พระมหาสิวลเถระ พระมหานาคเถระ<sup>๑๖</sup> เอ. เค. วาร์เดอร์ อ้างคัมภีร์ที่ปวงค์ มองว่า นิกายเถรวาทเพิ่มชาดก<sup>๑๗</sup>

ไม่เพียงเรื่องพระโพธิสัตว์ นิทานชาดกสะท้อนความเชื่อ ค่านิยม วิถีชาวบ้าน วิถีอริยชน การละเล่น ก่อนพุทธกาล-ครึ่งพุทธกาล เช่น ปุณฺณกับการดื่มสุรา กระต่ายในดวงจันทร์ ชาวบ้านกับวัตถุมงคล พรหมวิหาร อริยชนชาวพุทธ เป็นต้น

### โครงสร้างนิทานชาดก

ความหมาย : ชาดก (ชาตกะ) แปลว่า เกิดขึ้น, เรื่องที่เกิดขึ้น “เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติ ก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๙ ส่วนที่เรียกว่า นวังก- สัตถุสาสน์”<sup>๑๘</sup> ในอรรถกถา เมื่อท่านเล่าความเป็นมาของปาตณทกิ เล่าอดีตชาติพระโพธิสัตว์ อธิบาย คำสอน วิถีพรหมโลก เล่าเป็นท่วงทำนองนิทานชาดก ท่านใช้ ธรรมเทศนาแทนชาดก (บางครั้งใช้ สมาคม, ปวัตตกรรม, อุทาหรณ์, อดีต, สุตฺร)

“เรื่องชีวิตของชาวโลกทั่วไป ที่อยู่กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ เรื่องของครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อน ชุมชน คนดี คนร้าย เรื่องอบายมุข การบำเพ็ญประโยชน์ ความขัดแย้งจองแวงและความสามัคคี ตั้งแต่ ในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน และคนต่างหมู่ต่างพวก จนถึงสงครามระหว่างรัฐ และการแข่งฤทธิ์ระหว่างฤาษี กับเทวดา ชาดกมีคำสอนสำหรับคนทั่วไปในเรื่องของชีวิตประจำวัน คติชาวบ้าน การดิ้นรนแสวงหา ความเจริญก้าวหน้า ความสำเร็จด้านต่าง ๆ และการอยู่ร่วมกันในสังคมนี้ ว่าด้วยความประพฤติตามหลัก ศีลธรรม การเคารพเพื่อพึ่งพ่อแม่ ครูอาจารย์ จนถึงการปกครองบ้านเมือง.. หลักคำสอนแบบชาดกนี้ เรียกว่าเริ่มตั้งแต่พื้นฐานขึ้นไป จนเชื่อมต่อขึ้นสู่โลกุตระธรรม”<sup>๑๙</sup>

“สิ่งที่เรียกว่าชาดกในพระไตรปิฎก จริงๆ นั้นมันไม่มีท้องนิทาน มีแต่คำพูดสั้น ๆ ที่เป็นใจความ สำคัญ เป็นหลักธรรมทั้งนั้น แต่พอถึงชั้นหลังมายุคที่มีการแต่งอธิบายพระไตรปิฎก คือชั้นอรรถกถาชาดก อันเป็นคัมภีร์แต่งเล่าประกอบตัวคาถาเหล่านั้น เขาเอามาแต่งให้เป็นนิทานเล่าถึงเรื่อง ที่ว่า ทำไม พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสข้อความนี้ พระองค์ได้เล่า ยกอุทาหรณ์อย่างไรบ้าง ; และยังมีนัยเลงทางหนึ่งสือ ยุคหลัง ๆ ต่อมาอีกแต่งเพิ่มเป็นเรื่องกลับชาติมาเป็นคนนี้ คนโน้นกลับชาติมาเป็นคนนั้น เราต้องทำ

<sup>๑๖</sup> G.P. Malalasekera, *Pali Literature in Ceylon*, (Colombo : M D Gunaseua & Co. Ltd. 1958), p. 109. มติหนึ่งเสนอว่า ผู้แต่งวิสุทธิมรรค กับ ผู้แต่งอรรถกถาหลังวิสุทธิมรรค ต่างเวลาต่างคณะ แต่ทำงานในชื่อ พุทธโฆสะ (...which Buddhaghosa had already commented)

<sup>๑๗</sup> A. K. Warder, *Indian Buddhism* 3th, (Delhi: Motilal Banarasidass, 1991), p. 298

<sup>๑๘</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๙

<sup>๑๙</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *คนไทยใช้กบเต่า*, หน้า ๘๕.

ความเข้าใจให้ถูกต้องไปตั้งแต่ต้นเสียก่อนว่า ความมุ่งหมายเดิมของท่านนั้น ไม่ใช่ต้องการจะให้ฟังนิทานชาดกเหล่านั้นและยึดถือตัวชาดกนั้น ; แต่หากต้องการเพียงใช้ชาดกนั้นเป็นเครื่องช่วยความจำ เพราะมันทำให้จำง่ายกว่าที่จะจำข้อความยาก ๆ ที่เป็นตัวธรรมะล้วน ถ้าเราจำเนื้อความแห่งท้องเรื่องในนิทานชาดกนั้นได้ เราจะจำใจความของหลักธรรมข้อนั้นได้ง่าย คนที่มีการศึกษาน้อยจำนิทานสะดวกกว่า ด้วยการเล่านิทานชาดกเรื่อย ๆ มา นี้ ทำให้คำสอนต่าง ๆ ที่เป็นคติต่าง ๆ ได้ยั่งยืนมาได้เป็นพัน ๆ ปี ถ้าไม่ใส่ไว้ในเปลือกหรือท้องนิทานแล้วมันสูญไปนานแล้วไม่มาถึงพวกเราแน่ การที่หลักธรรมหรือคติข้อใดข้อหนึ่งของคนเมื่อหลายพันปีมาแล้วมาถึงเราสมัยนี้ได้ก็เพราะว่าเขาใส่ไว้ในภาชนะที่ดีที่สุดคือนิทาน นิทานเป็นเปลือกหรือภาชนะที่ดีที่สุดที่จะรักษาคติธรรมอันนั้นไว้ได้เป็นเรื่อง ๆ มาจนถึงบัดนี้”<sup>๒๐</sup>

นิทานชาดกมีอายุไม่น้อยกว่าสองพันปีและแพร่หลายไม่แพ้นิทานพุทธทศกถา นิทานปัจจุต้นตระกูลไตรปิฎก กถาสัตตสาคกร และทศกมุทวารจริต<sup>๒๑</sup> ชาดกมีความสำคัญรองจากมหากาพย์<sup>๒๒</sup>

เหตุเกิด : ชาดกแต่งขยายเป็นอรรถกถาชาดก นำเรื่องครั้งพุทธกาลเชื่อมกับเรื่องก่อนพุทธกาลโยงด้วยประวัติศาสตร์ พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน นิทานสุภาษิตเช่นคนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ เทวดาหรือสัตว์กล่าวสุภาษิต สรุปว่านิทานชาดกสอนเตือนสติ สอนให้เกิดความสามัคคี สอนเชื่อมเหตุที่เกิดปัจจุบันด้วยเรื่องอดีต เพื่อให้เข้าใจสัจจะชีวิต เพื่ออธิบายบารมีธรรม เพื่อเล่าชีวิตของพระโพธิสัตว์

ปรารภเหตุเกิด : เวไนยบุคคลคือคนที่ว่ากล่าวตักเตือนได้ (พุทธเวไนย, สาวกเวไนย) เวไนยบุคคลไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์ ราชา เศรษฐี หรือประชาชน ฟังนิทานชาดก ปรากฏการณ์ต่าง ๆ นำมาสอนเป็นบทเรียนในรูปนิทาน บางชาดกมีผู้ขอร้องให้เล่า บางชาดกตรัสเล่าด้วยพระองค์เอง วิธีสอนที่เหมาะสมกับอุปนิสัยเป็นวิธีสอนนิทานชาดก “ธรรมกถาเช่นไรเหมาะกับคนพวกนั้น” (ถล ฐปา ญ โข เนสั ฌมมกถา สปปายา) บุคคลและเหตุการณ์ที่ทำให้เล่านิทานชาดก ประกอบด้วย (๑) ภิกษุ เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระเทวทัต พระสมิทธิ พระลกุณณภิกขุภิกษุ พระราหุล พระภัททิยะ พระอานนท์ พระสาณะเสนะ พระกุมารกัสสปะ พระนันทะ พระองคุลิมาล พระอุรุเวลกัสสปะ พระติสสะ พระอุปลันตะ พระอัมพโคปกเถระ ภิกษุฉัพพัคคีย์ พระลาลูทหายี ไม่มีชื่อเรียกตามลักษณะเช่นภิกษุไม่กรองน้ำดื่ม ภิกษุว่ายาภ ภิกษุขรา ภิกษุโลเล ภิกษุกระสัน ภิกษุฉันทุ ภิกษุกลัวตาย ภิกษุควบคุมอาหาร ภิกษุตลก คณอง ศิษย์ของพระสารีบุตร ศิษย์ของพระมหากัสสปะ ภิกษุเลี้ยงมารดา ภิกษุฆ่าหงส์ ภิกษุกล่าวมุสา ภิกษุจุดไฟเผาภูฏี (๒) ภิกษุณี พระพิมพาเถรี ฤทธนนทา ภิกษุณีสาว (๓) อุบาสก ปเสนทิโกศล อชาตศัตรู

<sup>๒๐</sup> กวีวงศ์ บรรณาธิการ, พุทธทาสภิกขุ, สรรนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศาสนา ดนตรี กวี ศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

<sup>๒๑</sup> กรุณา กุศลาสัย, อินเดีย ชมพูทวีปที่น่าฟัง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๒.

<sup>๒๒</sup> A. Sankarray, *An Outline of Indian Culture*, (New Delhi: Intellectual BookCornor, 1978), p. 30.



มัจฉริยโกสิยเศรษฐี สีหเสนาบดี อนาถปิณฑิกะ (๔) อุบาสิกา มัลลิกาเทวี นางวิสาขา สหายของนางวิสาขาสุปปาวสา (๕) นักบวชภายนอก วัจนชะ ปริพาชก อาชีวก (๖) ประชาชน เช่น คนแจวเรือ บุตรช่างกลบ บุตรคนเฝ้าสวน อำมาตย์แคว้นโกศล บุโรหิตแคว้นโกศล พรหมณ์ พ่อค้าโก่ง คนกินเดน คนยากจน ลิงฉวีสุนัขขี้ต๊ะ สหายของอนาถปิณฑิกะ บุตรเศรษฐี ภูมพิภรรยาตาย ภูมพิบิดาตาย ภูมพิบุตรตาย จัญจมาณวิกา ภรรยาเก่า หญิงชนบท หญิงเฒ่า หญิงสาว กุลธิดา หญิงแพศยา ชาวบ้าน หญิงรับใช้ ลิงฉวี เด็ก (๗) เหตุการณ์ เช่น ยมกปาฏิหาริย์ การบรรพชา ปัญญาบารมี คำถามที่เมืองสังกัสสะ พระสารีบุตรตอบปัญหา พระสารีบุตรไม่รับเสนาสนะ สุบินนิมิต ทะเลาะแย่งน้ำ อานันทโพธิ ราโชวาท ปิณฑบาทของพระพิมพาเถรี อนเสนา ดับไฟป่า มอบบริหาร สุนัขถ่ายมูลลงในบ่อน้ำ ลิงถูกช้างกระที่บ (๘) ปรากฏการณ์ เช่น ฝนโบกขรพรรษ ฝนตก คลื่นซัดฝั่ง นกสื่อข่าว อหิวาตกโรค หิมะตก (๙) ความเชื่อ/ค่านิยม เช่น การบวงสรวง มัจฉาตบะ ไหว้พระอาทิตย์ ศิลปะในราชสำนัก ลัทธิครุฑก สุกตาลัย มตกภัต ลัทธิภายนอก (๑๐) สิ่งของเครื่องใช้ เช่น ที่รองนั่ง เรือนจำ ท่าเรือ (๑๑) อมนุษย์ มหาพรหม ิตามาร

### รูปแบบ หมวดหมู่วรรณกรรม

รูปแบบ : ชาดกนั้น เดิมทีเดียวไม่มีรูปแบบ ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๗-๒๘ ชาดกแต่งเป็นภาษากวี เรียกว่า คาถา แต่งขยายเชื่อมกับประวัติศาสตร์ พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน นิทานสุภาษิต รูปแบบโครงสร้างสำคัญได้แก่ เรื่องปัจจุบันก่อนเล่านิทาน กับ เรื่องอดีตที่นำมาขยาย รวมโครงสร้าง มี (๑) ต้นเรื่อง คาถาแรกในชาดก (๒) บุคคล/สิ่งของ/ปรากฏการณ์ ที่ปรากฏ (๓) เรื่องปัจจุบันโยงกับเรื่องอดีต (๔) คาถาแรกที่เกริ่น (๕) คำอธิบายคาถา คติธรรม เกร็ดความรู้ เป็นไวยากรณ์/แก้อรธ (๖) ประชุมชาดก กลับชาติ

ท่านยกเหตุการณ์ในวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อรรถกถาพระสูตรและอรรถกถาชาดก แต่งขยายนิทานชาดก เช่น มุสิกชาดก (๓๗๓) เล่าต่อจากกุสชาดก (๓๓๘) ตจสารชาดก (๓๐๘) เล่าต่อจากสาฬหชาดก (๓๖๗) จูฬัมมปาสาชาดก (๓๕๘) ในชาดกอื่น ๆ พระเวททัตไม่สามารถทำแม้สักว่าความหวาดสะอื้นแก่พระโพธิสัตว์ จูฬัมมปาสาชาดกให้ทำอสีมาลกะคือตัดมือเท้าและศีรษะ ทัททรชาดกให้ปิดคอกจนตาย ปึงเนื้อกิน ชันติวาทีชาดกให้เขียนตีพันครั้งตัดมือเท้าหูและจมูก จันนอนหงายกระที่บจนตาย จูฬนันทียชาดกและมหากปิชาดกสั่งให้ฆ่า กามนิตชาดก (๒๒๘) เรื่องปัจจุบันกับเรื่องอดีตรายละเอียดอยู่ในกามชาดก (ที่ท่านจะเล่าต่อไป) ปโรสธชาดก (๑๐๑) เนื้อเรื่องเหมือนปโรสธสชาดก ทั้งวิธีเล่า ไวยากรณ์ และประชุมชาดก เทสภุณชาดก (๕๒๑) เพื่อขยายให้ชัด ควรเล่าชันติวาทีชาดกและจูฬัมมปาสาชาดก จัมเปยชาดก (๕๐๖) พญานาคโพธิสัตว์มีลำตัวเท่าหัวไถ ภูริทัตตชาดก (๕๔๓) มีลำตัวเท่าลำขา สังขปาสาชาดก (๕๒๔) มีลำตัวเท่าเรือโกลน เสรีวาณิชาดก (๑๗๗) พระเวททัตตมุทกพรโพธิสัตว์ เริ่มชาดกนี้เป็นชาดกแรก เป็นต้น



หมวดหมู่วรรณกรรม : นิทานชาดกเล่าท่วงทำนองอวตาร<sup>๒๓</sup> การเปลี่ยนรูป หรือการแบ่งภาคของ พระวิษณุ วิถีพราหมณ์ วิถีเซน สัมผัสวิถีวิญญูกับ การข้ามภพข้ามชาติ เป็นฉากเบื้องหลังชีวิตของ พระโพธิสัตว์ “แม้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะได้แสดงโดยได้อาศัยใช้ความนึกคิดในลัทธิฮินดู เป็นสื่อก็ตาม แต่ธรรมนั้นจะดำรงความจริงอยู่โดยไม่ขึ้นต่อความถูกต้องแน่นอนของความนึกคิด เช่น การเวียนว่ายตายเกิดของบุคคล ซึ่งมีข้อโต้แย้งได้ เราจึงไม่จำเป็นต้องโต้เถียง เพื่อคุ้มครองรักษาความนึกคิด เหล่านั้น โดยหลงผิดไปว่าเป็นรากฐานของพุทธศาสนา”<sup>๒๔</sup> อ้างวรรณกรรมพราหมณ์ “การเสียสละยิ่งใหญ่ ของพระโพธิสัตว์พบในมหาภารตะและปุราณะ”<sup>๒๕</sup> แต่งตามคาลา เริ่ม ๑ คาลา (เอกกนิบาต) ไปถึงกว่า ๘๐ คาลา (มหานิบาต) รวม ๒๒ นิบาต ๕๔๗ ชาดก จำนวน ๓,๕๖๙ คาลา นิทานชาดกเป็นประวัติศาสตร์ วรรณกรรมระดับโลก (world-literature) ฉบับบาลีมหาจุฬาฯ ๑๐ เล่ม กว่า ๓,๘๐๐ หน้า

ในนิทานชาดกทำนนำเอากรณีที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนเพื่อมิให้เกิดซ้ำ ประสานอดีตเข้ากับปัจจุบัน ไม่ต่างจากการอ่านหนังสือ ฟังนิทานบทกวีบทเรียน เชื่อมอดีตด้วยปัจจุบัน (อดีต หลู่เสดวา ต่ ชาตกั ปจจุปนเนน อนุสนธเนโต)

### สมณะธรรม โพธิสัตว์ธรรม

แม้เล่าท่วงทำนองพราหมณ์ ก็คงให้ความสำคัญบรรพชิตและสมณะธรรม เช่น เนมิราชชาดก (๕๔๑) มฆราช...เกิดในโลกมนุษย์เพื่อสืบทอดวงศ์บรรพชิต ภูริทัตตชาดก (๕๔๓) สรรเสริญเพศบรรพชิตว่า เป็นที่รัก ที่เคารพ ถ้อยคำบรรพชิตเป็นที่เชื่อถือของพวกมนุษย์ จุติและอุบัติเป็นความผันแปรของสัตว์โลก ธรรมของสมณะมี อธิวาสนขันติ รู้ประมาณบริโศก ละความอภิมย ไม่มีกังวล เป็นต้น สังขปาลชาดก (๕๒๔) พญานาคสังขปาละบำเพ็ญธรรมสมณะสร้างบารมีได้ครบสิบ อุปสาพหกชาดก (๑๖๖) ธรรมของ สมณะคือหะได้แก่อินทรีสังวร วิญญูชาดก (๑๑๘) ผู้บรรลุธรรมต้องคิดเป็น คิดไม่เป็นบรรลุธรรมไม่ได้ คิดไม่เป็นพัฒนาตนไม่ได้ ผู้พัฒนาตนได้ต้องคิดเป็น

โพธิสัตว์ธรรม คือ ธรรมของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในพระไตรปิฎกคือพระสิทธัตถะก่อนตรัสรู้<sup>๒๖</sup> อรรถกถาใช้กับผู้มีโพธิญาณ<sup>๒๗</sup> พระโพธิสัตว์อาจล่วงละเมิดปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร

<sup>๒๓</sup> อวตาร คือ การแบ่งภาคของพระวิษณุ (ยุคมหากาพย์) V. D. Mahajan, Ibid, p. 154; อปาทาน และ อวทาน คล้ายกับ อวตาร

<sup>๒๔</sup> ระวี ภาวิไล, ศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กระวี, ๒๕๓๑), หน้า ๓๖.

<sup>๒๕</sup> Lal Mani Joshi, Studies in the Buddhistic Culture of India, (Delhi : Motilal Banarasidass , 1977), p. 6.

<sup>๒๖</sup> “บุพเพว สมโพธา อนภิสมพุทธโธ โพธิสโตว” ม. ม. (บาลี) ๑๒/๒๗๖/๒๓๗.

<sup>๒๗</sup> “โพธิสัตว์ คือ ผู้พัฒนาโพธิ โปธิเจริญเรื่อยๆ ..สัมมาสัมโพธิญาณจะสมบูรณ์เพราะบำเพ็ญบารมี ๑๐” พุทธศาสนิกฯ, มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัษ, (กรุงเทพ ฯ: ธรรมบูชา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๔, ๑๓๗.

หรือดื่มสุราเมรัยบางสถานการณ์ แต่ไม่ล่วงละเมิดมุสวาท ที่เป็นเหตุให้เกิดความคลาดเคลื่อนหักราญประโยชน์ พระโพธิสัตว์กล่าวสัจจาจาเพื่อสั่งสมบารมี สัจจาจากับธรรมะเคียงคู่กันในนิทานชาดก

“โพธิสัตว์” ชื่อที่ทรงอิทธิพลในวรรณกรรมยุโรปยุคกลาง โจซาฟัต (Josaphat) ในภาษาอาหรับคือ Yudasalf เพี้ยนจากคำว่าโพธิสัตว์ (Bodhisat) แมกซ์ มุลเลอร์ มองว่า พุทธโคตมเป็นนักบุญในชื่อโจซาฟัต (St. Josaphat) ประวัติของนักบุญหลายคนรับอิทธิพลจากประวัติพระพุทเจ้า<sup>๒๘</sup> บทบาทพระโพธิสัตว์ผู้เสียสละทุกอย่างพบในความคิดของพระเยซู<sup>๒๙</sup> พุทธประวัติควรมหาภิเนษกรรมเหมือนกับตำนานทางศาสนาพระคริสต์ นิยายตะวันออก คือ เซนต์โยซาฟัต (Saint Josaphat) ผู้ทิ้งทรัพย์ศฤงคารและบุตรภรรยาไปออกบวช โยซาฟัตชื่อที่เข้าใจกันว่าเพี้ยนจากคำว่าพระโพธิสัตว์<sup>๓๐</sup>

### การสร้างบารมีในนิทานชาดก

การสอนชาดกในวินัยปิฎก(กุกิการสิกขาบท โอมสวาทสิกขาบท ลสฺสนวรรค โกสสัมพิกขันธกะ เสนาสนขันธกะ) ในสุดตันตปิฎก (มหาปทานสูตร มหาโควินทสูตร มหาสุทฺสสนสูตร จักกวัตติสูตร มฆสูตร พกสูตร สกฺกณคฺคิสูตร ปเจตนสูตร) เพิ่มขึ้นในนิบาตชาดก การบำเพ็ญบารมีไร้เขตเวลา เล่าเรื่องเกินความจริง เช่นว่า พระโพธิสัตว์ที่ศนาจรในเทวโลกขณะมีชีวิต เทวโลกสมมุติว่าเที่ยงเพราะเป็นที่อยู่ของเทพอายุยืน ในเทวโลกไม่มีความเสื่อม เวลาในเทวโลกต่างเวลากับโลกมนุษย์ ๑๖ ปี ในโลกมนุษย์เหมือนครู่เดียวในเทวโลก ๑๐๐ ปี ในโลกมนุษย์เหมือนคืนหนึ่งวันหนึ่งในเทวโลก คนอายุยืนนับพันนับหมื่นปี คนตายเหมือนงูลอกคราบ เป็นต้น แม้เล่าเกินจริง (exaggeration) แต่ช่วยประโลมใจให้ความหวัง ตายไปยังมีภพ มีสถานที่อยู่

#### - การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ (พระมหาสัตว์) คือผู้มุ่งโพธิญาณ ก่อนเกิดในโลกมนุษย์ สถิตในเทวโลกบ้าง ในพรหมโลกบ้าง รับเชิญให้ไปเกิดโลกมนุษย์อนุเคราะห์ชาวโลก แม้อยู่เทวโลกหรือพรหมโลกก็ไม่สามารถเป็นพระพุทเจ้าได้ ต้องไปบำเพ็ญบารมีคือพุทการกธรรม<sup>๓๑</sup> ในโลกมนุษย์ บารมี ๑๐ เป็นเหมือนดังบุตรและบริวารชน ปัญญาได้รับยกย่องว่าเป็นเหตุความบริสุทธิ์ของบารมี

<sup>๒๘</sup> R. C. Majumdar, Ibid., pp. 188-189.

<sup>๒๙</sup> Holger Kersten, *Jesus Lived in India 2<sup>nd</sup>*, (Massachusetts: Element Books, 1994), p. 102.

<sup>๓๐</sup> ศาสตราจารย์ พล. ต. ม. ร. ว. ศีกฤทธิ ปราโมช, *ธรรมแห่งอริยะ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๑ - ๑๖๒.

<sup>๓๑</sup> พุทการกธรรมในนิทานชาดก คือ บารมี (ปารมีโย, ปุริตปารมี, ทานปารมี, ปารมิตานุภาเวน, สจฺจปารมิตานุภาเวน ..) พุทการกธรรมในพระไตรปิฎก คือ ทสพลญาณ และเวสาร์ชญาณ

### การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละชาติ

๑. ทานบารมี เช่น อกิตติชาดก สังขชาดก ฌณัฐชาดก มหาสุทิสสนชาดก มหาโควินทะนิมิชาดก จันทกุมารชาดก สิวีชาดก เวสสันดรชาดก

๒. ศีลบารมี เช่น สีลวนาชาดก จัมเปยยชาดก ภูริทัตตชาดก ฉัททันตชาดก ขยทิสสชาดก อลีนัสตตกุมาร

๓. เนกขัมมบารมี เช่น โสมนัสสชาดก หัตถิปาลชาดก อโยธยบณฺฑิตชาดก

๔. ปัญญาบารมี เช่น วิรุทธชาดก มหาโควินทชาดก กุททาลชาดก อรกชาดก โพธิชาดก มโหสถชาดก

๕. วิริยบารมี เช่น มหาชนกชาดก

๖. ขันติบารมี เช่น ขันติวาทีชาดก

๗. สัจจบารมี เช่น เนมิราชชาดก มหาสุตโสมชาดก

๘. อธิษฐานบารมี เช่น เอกราชชาดก

๙. เมตตาบารมี เช่น โลมหังสชาดก

๑๐. อุเบกขาบารมี เช่น กัจฉปชาดก มหานารทกัสสปชาดก

คราวประทับ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระโพธิสัตว์ได้อำบารมีทั้ง ๑๐

เรื่องการบำเพ็ญบารมี ช่วยให้เข้าใจความเป็นพระพุทธรเจ้า พระพุทธองค์ไม่ใช่ผู้อวดตบตา ไม่เคยตรัสว่าพระองค์เป็นอวตารของใคร แต่นิทานชาดกเล่าความเป็นมาอย่างผู้อวดตบตา ที่จุติลงมาจากเบื้องบน เช่น ปโรสหัสสชาดก (๔๙) พระโพธิสัตว์สิ้นชีวิตไปเกิดในอาภัสสรพรหมโลก ฌมมชชาดก (๒๒๐) พระโพธิสัตว์อยู่ในพรหมโลกจนสิ้นสังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์กับ โสมนัสสชาดก (๕๐๕) พระโพธิสัตว์จุติจากดาวดึงส์ มหาปโลกชาดก (๕๐๗) พระโพธิสัตว์จุติจากพรหมโลก กุสชาดก (๕๓๑) พระโพธิสัตว์สิ้นอายุในดาวดึงส์ปรารถนาเกิดในภพสูงขึ้นไปในเทวโลก สักกะจอมเทพสั่งให้มาเกิดบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์ มหานารทกัสสปชาดก (๕๔๕) พระโพธิสัตว์เป็นมหาพรหมชื่อนารทะ เตมียชาดก (๕๓๘) พระโพธิสัตว์ครองราชย์ในเมืองพาราณสี ๒๐ ปี จุติในอุสสทนรก หมกไหม้ ๘ หมื่นปีจนสิ้นอายุ จากนั้นไปเกิดในภพสูงขึ้นในเทวโลก มหาเวสสันดรชาดก (๕๔๗) เรื่องเล่าซึ่งเกิดในเทวโลก

เรื่องเกิดหลายชาติ<sup>๓๒</sup> นี่ยืนยันว่า พระพุทธรเจ้าไม่ใช่จะเป็นได้ง่าย ต้องบำเพ็ญบารมีหลายชาติ ความเป็นมาในช่วงแรกพระโพธิสัตว์พบพระที่ปรกพุทธรเจ้า ตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธรเจ้า จุติจาก

<sup>๓๒</sup> “ในวันหนึ่งเรามีได้หลายชาติ เกิดได้หลายชาติ ซึ่งถ้าถืออย่างภาษาคนก็หลายสิบปีชาติหนึ่ง..ถ้าพูดในภาษาธรรมวันเดียวมีได้หลายชาติ หลายสิบปีก็ได้ แล้วแต่ว่ามีเรื่องมากเรื่องน้อย..เกิดความรู้สึกรู้ขึ้นมาทีหนึ่งก็เรียกว่าชาติหนึ่ง ซึ่งวันหนึ่งเกิดได้หลายชาติ เดือนหนึ่งหลายร้อยชาติ ปีหนึ่งหลายพันชาติ หลาย ๆ ปี ก็หลายหมื่นหลายแสนชาติได้ ..นับอย่างนี้แล้วก็ไม่ต้องกับหลักที่ว่าต้องบำเพ็ญบารมีไปหลายหมื่นชาติ หลายแสนชาติ” พุทธทาสภิกขุ, เรื่องเดิม หน้า ๕๒)

พระเวสสันดรสถิตในภพดุสิต ๕๗ โภกวิ ๖๐ ล้านปี รับเชิญให้เกิดในโลกมนุษย์ เหมือนพราหมณ์เชิญเทพเจ้าให้อวตารปราบยุคเข็ญ อาศัยการพยากรณ์และวิญญานอมตะตามคติพราหมณ์ เล่าตอนประสูติว่ามีดอกบัวผุดรองรับพระยุคลบาท เดินมุ่งสู่ทิศเหนือ กล่าววจาสัมพันธ์กับการตรัสรู้ “บัดนี้ภพใหม่ย่อมไม่มี” พระปัจเจกพุทธเจ้าก็เปล่งวจาเช่นนี้เช่นกัน (๕๒๙) เล่าแบบพราหมณ์แต่ยืนยันคติพุทธ ประการสำคัญตรงกันข้าม สุขกับทุกข์ ภัยกับออกไประหว่างภพ เย็นกับร้อน นิพพานกับชาติ ไม่พ้นจากไตรลักษณ์ สอนให้คลายออก ไม่ให้ยึดถือ ไม่ให้โกรธ กำลังกายพระโพธิสัตว์เท่ากับกำลังบุรุษ ๑๐ พันโกฏิ เท่ากับกำลังช้างพันโกฏิ เท่ากับกำลังพระนารายณ์ เล่าตามกระแส แต่ไม่ทิ้งมหาปทานสูตร และ ปัพพัชชาสูตร

พระโพธิสัตว์ทรงเลือกเกิดในศากยะตระกูล เติบโตในตระกูลนักรบสุขุมลชาติที่มีความมั่งคั่ง เสวยสุขในปราสาท ๓ ฤดู เล่นกีฬาทางน้ำตลอดวัน ประยูรญาติวิตกว่ากุมารมัวเล่นสนุกไม่ศึกษาวิชา จักทำอะไรถ้ามีสงคราม พระบิดาจึงจัดให้แสดงยุทธวิธีต่อสู้เช่นยิงธนู ต่อสู้ด้วยมือ ขี่ม้า การต่อสู้ด้วยมือ (มัลลยุทธ์) เป็นวิธีนักรบโบราณในอินเดียเหนือก่อนพุทธกาล วารุณะและมฤกษิกะสองนักมวยปล้ำในชมพูทวีปชดชด (๔๕๔) ท่านพระอานนทมีสหายชื่อโรหะเป็นนักมวยปล้ำ (๒๓๕) ความที่ทรงเป็นสุขุมลชาติ อุปนิสัยต่างจากผู้อื่น พระกุมารจึงคิดไม่เหมือนใคร หลังจากผนวชทรงประสบกับนามบัญญัติอันลึกซึ้งละเอียดอ่อน เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ถ้าไม่ใช่สุขุมลชาติ ย่อมไม่รู้เข้าใจ ภาวะที่เห็นได้ยากไม่มีใครเคยรู้เคยคิด พระองค์ได้ประสบกับภาวะนั้น เมื่อจะเล่าให้ใครฟัง ทรงดูอุปนิสัย หยั่งภูมิหลังของผู้ฟัง เพราะว่าไม่ใช่ทุกคนจะรู้จะได้เหมือนพระองค์

#### - การสร้างบารมีของพญานาค

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในชาติเป็นมนุษย์และเป็นอมมนุษย์ ชาติที่เป็นพญานาค (นาคราช) เล่าเรื่องน่าสนใจ วรรณกรรมฮินดูบรรยายรูปลักษณะนาค ครึ่งสัตว์ครึ่งคน (blend) ก่อนประวัติศาสตร์อินเดีย ชนเผ่าชดชดข้ามภูเขาฮินดูกูชในอิหร่านเข้ามาในอินเดีย นิทานชาดกกับอิทธิพลวรรณกรรมฮินดู ท่านเล่าว่า นาคคืองู แต่คำบรรยายไม่ใช่ลักษณะงู เช่น ภูริทัตตชาดก (๕๔๓) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนาค “โบราณบัณฑิตไม่มีอาจารย์ ละทิ้งยศใหญ่ไปรักษาอุโบสถ” ไม่มีนาคที่เป็นบัณฑิต ยกเว้นนาคในนิทาน ขบวนแห่พญานาคภูริทัตต์ กลอง ตะโพน สังข์ บัณเฑาะว์ มโหระทึก ใส่กรอบหน้าอุณหิสทอง สวมแล่งธนู ..ใส่ตุ้มหูกกลมเกลี้ยง...ปลายผมดำสนิท คำที่ใช้กับนาค เช่น หลิงนาค (นาคกัญญา) นาคหนุ่ม (นาคมาณวาตฤณนาค) ชายนาค (บุรินนาค) นาคเด็กแต่งตัว (อลงกตนาถกุมารา) สาวนาคแต่งตัว (อลงกตนาถกัญญา) หลิงนาครูปงาม (อุตตมรูปธรรมา นาคมาณวิก) สาวนาคถือเครื่องดนตรีนาณานิธิ (นาคาตรียหฤตนาถกัญญา) หลิงนาคชื่อสมุณา (สมุณานาคมาณวิก) พวกนาคสวมเกราะ(สพพทุธา), ถือธนู (ธนูคคหา), ถือโล่หนัง (วณมิโน) เป็นต้น พญานาคจัมเปยยะ (๕๐๖) ประดับตกแต่ง ตัดผมโกนหนวดเรียบร้อย ขลิบลูบไล้จตุรณแก่นจันทน์แดง รัศมีเจ็ดจำเหมือนราชาคนธรรพ์ นาคพิภพเป็นธรรมเนียมสถานวิมานทอง วิจิตรมาลากรรม จิตรกรรมและสุวรรณกรรม ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความยินดีเลื่อมใส จึงเรียกว่าปราสาท อลังการ

เหมือนที่อยู่ท้าวสักกะ ที่อยู่และการแต่งตัวของนาค ไม่ใช่ลักษณะหรือว่าเป็นที่อยู่ของงู แต่เมื่อจะด้อยค่า “พวกนาคหากินตามชายน้ำ ..คำว่าพวกงูน้ำ หัวโต หางเรียว กินกบ” คงด้วยมีรูปพรรณสัณฐานไม่น่าดู ทั้งเป็นคู่แข่งที่น่ากลัวของพวกเทพที่เป็นฝ่ายชนะ จึงสร้างรูปลักษณ์ฝ่ายตรงข้ามให้น่าสะพรึงกลัว<sup>๓๓</sup>

ปณทกรนาคราชชาตก (๕๑๘) นาคตลอดเป็นตัว เป็นชลาพุชะ (ถ้าเป็นงูต้องเป็นไข่ เป็นอัมพชะ) มหาวาณิชาตก (๕๔๓) หัวหน้านาคสังฆนาครบิราร “จงฆ่าจับมัดพวกพ่อค้าอย่าไว้ชีวิตแม้แต่คนเดียว ทำพวกมันทั้งหมดให้เป็นผงธุลี ยกเว้นนายกองเกวียน” นาคบิรารทำตาม ขนสิ่งของเช่นเครื่องปูลาด บรรทุกเกวียน ๕๐๐ ขวณายกองเกวียนขับเกวียนไปกรุงพาราณสี เก็บสมบัติไว้ในกองเกวียน กล่าวมาแล้วกลับไปนาคพิภพ ภูริทัตตชาตก (๕๔๓) พญานาคธรรมาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำยมุนา มีภรรยาเป็นมนุษย์ชื่อ สมุทททา ส่งไมให้ใครแสดงเพศนาคแก่ภรรยา สะท้อนว่านาคมีรูปลักษณ์ไม่น่าดู (นาคะ = นัคคะ) อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์อินเดียในมหาโควินทสูตร<sup>๓๔</sup> ธรรมาเป็นเจ้าเมืองจัมปาในแคว้นอังคะและแคว้นกาสิ ชันธชาตก (๒๐๓) หัวหน้าชนเผ่านาคก่อนพุทธกาลมี วิรูปักข์ เอราปถ ฉัปปาบุตร กัณหาโคตมก ราชวงษ์ ในอินเดียเหนือและลังกาใช้คำว่านาค เช่น หัตถินาคปุระ สีสุณาคะ นาคปุรี นาคเสน ในลังกา เช่น มหานาค ตปิฏกจูฬนาค ทาฐานาคสังฆะ พุทธนาค พวกนาคอยู่มาก่อนพุทธกาลในเขตที่มีความขัดแย้ง อยู่ตาม พื้นดิน ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ถ้าระดับหัวหน้าที่อยู่สวยงาม นาคมีความศิวิไลซ์มาก(high degree of civilization) อยู่อินเดียก่อนอารยัน วรณนาคราชแห่งโกสัมพีสมรสหญิงนาคชื่อวิมลามีบุตรชื่อธรรมา มีธิดาชื่ออริณธิดี ธรรมาสืบทอดตำแหน่งบิดาได้เป็นหัวหน้าเผ่า มีบุตรได้แก่ สุทัสสนะ, ทัตตะ, สุโกณะ, และ อริฏฐะ (มีธิดาชื่อสิริลักขมี) ปุณณกะหลานของเวสสุวันหัวหน้าชนเผ่ายักษ์สมรสกับอริณธิดีหญิงเผ่านาค หิมาลัยด้านหนึ่งเป็นที่อยู่พญานาคมหาทัททะระ เมืองกาฬจัมปาแคว้นอังคะเป็นถิ่นนาค พญานาคพุโยชนะ อยู่ในแคว้นมคธ จัมเปยยชาตก (๕๐๖) พญานาคจัมเปยยะถูกหมองูจับไปถ่มมนุษย์ ภรรยาเที่ยวตามหา เจ้าเมืองถามว่าเธอเป็นเผ่าเทพ เผ่าคนธรรพ์ หรือว่าเป็นมนุษย์ ตอบว่าเป็นเผ่านาค ขรปุตตชาตก (๓๘๖) เจ้าเมืองพาราณสีช่วยพญานาคบาดเจ็บบ พญานาคสำนักบุญคุณพาไปนาคพิภพมอบแก้วมณีตอบแทนคุณ

นาค (ชนเผ่านาค) มินิสัยดุตัน โกรธง่าย(ขิปปโกปา) ถูกเรียกว่าติรัจฉาน เพราะนิสัยขวางทาง พระนิพพาน ด้วยมินิสัยดุตัน จึงไม่มีความงอกงามในพระธรรมวินัย ห้ามนาคอุปสมบท แต่นาคสามารถ พัฒนาอบรม ขัดเกลาสันดานด้วยวิธีอยู่รักษาอุโบสถ “เจ้าเป็นนาค ไม่มีความงอกงามในธรรมวินัยนี้ ไปเถื่อนนาค เจ้าจงเข้าจำอุโบสถในดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักษ์ วิธีนี้ทำให้พ้นจากกำเนิดนาค ได้ความเป็นมนุษย์ โดยพลัน”<sup>๓๕</sup>

<sup>๓๓</sup> “พระพุทธรูปปางนาคปรก : ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์” สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาจุฬา ประจำปี ๒๕๕๔.

<sup>๓๔</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๙-๑๑๐/๒๐๑.

<sup>๓๕</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๗๖ นาคพัฒนาตนด้วยการรักษาอุโบสถ เช่น พญานาคภูริทัต

### กลาวภาษาตก : เทวาสุรสงคราม

อินเดียเป็นเมืองเทพ ชื่อบัญญัติตามกลาวภาษาตก (๓๑) จากการสู้รบของเทพ (อารยัน) กับอสูรในกลุ่มน้ำสินธุ (Arya-Asura conflict on the Sindhu) “เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทพกับอสูรประชิดกัน สงครามครั้งนั้นพวกอสูรเป็นฝ่ายชนะ พวกเทพเป็นฝ่ายแพ้ พวกเทพผู้พ่ายแพ้ต่างพากันหลบหนีไปทางทิศเหนือ พวกอสูรได้พากันขับไล่ติดตามพวกเทพเหล่านั้นไปทันที”<sup>๓๖</sup> พระไตรปิฎกและอรรถกถาเล่าเทวาสุรสงคราม มาจากกลาวภาษาตก กลาวกะแปลว่าเรียงนก “คราวที่อสูรมีกำลังเทพหลบหนีไป เทพนครปิดประตู อสูรตั้งแสนไม่อาจทำอะไรได้ คราวที่เทพมีกำลัง อสูรหลบหนีไป เทพนครปิดประตู สักกะตั้งแสนก็ทำอะไรไม่ได้ ด้วยเหตุนี้อสูรบุรีและเทพบุรีจึงได้ชื่อว่าอยุชมบุรี”<sup>๓๗</sup>

เพื่อป้องกันอสูร หัวหน้าเทพตั้งผู้อารักขาดูแลทั้ง ๔ ทิศ พวกนาคเก่งทางน้ำให้อารักขาด้านหนึ่ง แลบทาสิเนรุ พวกครุฑอารักขาด้านหนึ่ง พวกกุมภันท์อารักขาด้านหนึ่ง พวกยักษ์เป็นทั้งนักรบและชอบดื่มสุราอารักขาด้านหนึ่ง จากนั้นมีมหาราช ๔ คนอารักขา ผู้พิทักษ์ ๔ ทิศ กับ มหาราช ๔ ทำหน้าที่อารักขา พระสูตรเล่าว่า ผู้พิทักษ์ ๔ ทิศ คือผู้อารักขาในเทวสภา ที่ประชุมของพวกเทพด้านตะวันออกคือธรรฐ ด้านใต้คือวิรุพหก ด้านตะวันตกคือวิรุปักษ์ ด้านเหนือคือเวสวัณ นี่เป็นธรรมเนียมการนั่งของจตุรมหาราช ถัดมาเป็นที่นั่งเทพบุตร<sup>๓๘</sup>

มหาราช ๔ รักษาการณ์ ๔ ทิศ วางกองกำลังไว้ ๔ ทิศ วางหน่วยป้องกันไว้ ๔ ทิศ ด้วยกองทัพยักษ์ กองทัพคนธรรพ์ กองทัพกุมภันท์ กองทัพนาค<sup>๓๙</sup>

### องค์ความรู้ในนิทานชาดก

ชมพูทวีป (=อัฟกานิสถาน, ปากีสถาน, เนปาล, บังกลาเทศ, อินเดีย) เป็นแหล่งสำคัญหนึ่งในอุ่ออารยธรรมโบราณ ขึ้นชื่อหลายด้าน ที่สัมพันธ์กับชาดกคือ ชมพูทวีปเป็นดินแดนนิทาน ขึ้นชื่อในการเล่าคตินิทาน บันทึกเล่าประวัติศาสตร์เหมือนกับเล่านิทาน ด้วยถือคตินิยมว่า “History is mixed up with fable and folk-lore”<sup>๔๐</sup> ประวัติศาสตร์ คตินิทาน นิทานชาวบ้าน บุรณการไปพร้อมกัน ในยุคที่ไม่แบ่งว่าอะไรเป็นความรู้ศาสนา อะไรเป็นความรู้ทางโลก องค์ความรู้คาบเกี่ยวกันหลายแขนงวิชา เมื่อแบ่งตามศาสตร์สมัยใหม่ มี วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ นิทานชาดกอยู่ในหมวดมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ องค์ความรู้มีหลากหลายแขนงวิชา เช่น มานุษยวิทยา คติชนวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ กฎหมาย(จารีต) เศรษฐศาสตร์ ที่ขึ้นชื่อคือด้านประวัติศาสตร์

<sup>๓๖</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๘/๒๔๓; ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๒/๓๖๘

<sup>๓๗</sup> ในอุตรราถ อยุชมนครถูกอมนุษย์ยึดครอง (ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๔๕๔/๔๖๗)

<sup>๓๘</sup> เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๔/๒๒๕

<sup>๓๙</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕/๒๑๘.

<sup>๔๐</sup> V. D. Mahajan, *Ancient India* 19<sup>th</sup>, (New Delhi : S. chand & Company, 1997), p. 21.



ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในนิทานชาดก ประเมินค่าไม่ได้ นิทานชาดกมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมยุโรปและเอเชีย องค์กรความรู้ต่าง ๆ เช่น พัฒนาการชีวิตแต่ละวัย บุคลิกน่ารังเกียจ การคบหาสมาคม การศึกษา การครองเรือน ชีวิตในราชสำนัก เศรษฐกิจ มหรสพการละเล่น การเก็บออม การถือฤกษ์ยาม การทำนายทายทัก วัตถุมงคล อาชญากรรมความรุนแรง การแลกเปลี่ยนซื้อขาย ยุทธวิธีในสมรภูมินกสือขาว มนุษย์หลายบุคลิก ธรรมชาติมนุษย์ วิธีทำชาวโลกให้พิศวง การจัดการที่อยู่อาศัย เป็นต้นสะท้อนชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นไปตามยุคตามสมัย สิ่งไม่เปลี่ยนแปลงคือสัจจะ ทั้งสัจจะที่มองเห็นและมองไม่เห็น บุคคลกับเหตุการณ์ในนิทานชาดกจัดเป็นประวัติศาสตร์ทางสังคม ช่วยให้เรื่องที่กำหนดดำเนินไปโดยสะดวก อดีตวัตถุและปัจจุบันวัตถุเป็นที่ยึดแห่งองค์ความรู้ ทั้งนำไปสู่การวิวัฒนาการเป็นคัมภีร์บาลี

### มานุษยวิทยา คติชนวิทยา : องค์ความรู้นำไปสู่การวิวัฒนาการคัมภีร์บาลี

บาลี ชื่อภาษาคัมภีร์ของนิกายเถรวาท บันทึกเล่าคำสอนในรูปพุทธภาษิต สวากภาษิต เทวตภาษิต ราชภาษิต ฤๅษีภาษิต และ กวีภาษิต ในที่นี้ศึกษาองค์ความรู้หมวดสังคมศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า มานุษยวิทยากับ คติชนวิทยา (นิทานชาวบ้าน) คือ เทวต

#### : มานุษยวิทยาในนิทานชาดก

โดยปกติแล้ว เราคุ้นคำว่ามนุษย์ เมื่อเอ่ยถึงอมมนุษย์ (ไม่ใช่มนุษย์) ความนึกคิดมักเล่นไปว่าอมมนุษย์มีรูปร่างใหญ่โต กำลังมาก หน้าตาละมิงทั้ง เขี้ยวออกนอกจากปาก ชอบกินคน ใจดำอำมหิต น่ากลัว หรือไม่ก็หนีไปที่เทวต ที่เล่าว่ามีฤทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ ดำดิน หายตัว อมนุษย์ในนิทานชาดกมีลักษณะดังกล่าว และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) มีพวกอาภัพกับไม่อาภัพ(ภพพาภพเพ สดเต) องค์ความรู้ศาสตร์สมัยใหม่ในหมวดสังคมศาสตร์ เรื่องสัตว์จากสายสกุล (species) ที่เรียกว่า โฮโม เซเปียน (Homo sapiens) ซึ่งเรียกว่า มานุษยวิทยา (Anthropology) แบ่งชาติพันธุ์เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ มีคอเคเซียน มองโกเลียน และ นิโกร มนุษย์หมายถึงสัตว์ผู้เฉลียวฉลาด<sup>๑๑</sup> สัตว์รู้จักใช้เหตุผล มีจิตใจสูง<sup>๑๒</sup> จัดเป็นชาติพันธุ์อุกฤษฏ์ มีโพธิปัญญา (โพธิเนยพนธ) มนุษย์และอมมนุษย์ในนิทานชาดก เช่น “ท่านเป็นยักษ์มหัศจรรย์ผู้ใด หรือเป็นนาคผู้มีอำนาจมาก”(มเหสโกโธ อญญุตโรสิ ยกโข อุทาหุ นาโคสิ มหานาภาโว) “ในพวกนาค ยักษ์ สุบรรณและสักกะเป็นต้น เธอเป็นอะไร” (นาคยกขสุปณณสกาที่สุ กา นาม ตว), “เราไม่ใช่ยักษ์ เราคือบุรุษ” (นาหิ สามี ยกโข, บุริโสหมิ), “ฉันไม่ใช่คนธรรพ์ ไม่ใช่มนุษย์ ฉันเป็นนาค” (นมหิ เทวี น คนธพพี น มหาราช มานุสี นาคกณญาสมิ), “ในพวกยักษ์ ท่านเป็นยักษ์พวกไหน” (ยกขาน

<sup>๑๑</sup> คณาจารย์ภาคสังคม-มานุษยวิทยา, สังคมวิทยา-มานุษยวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๗), หน้า ๓๘๘

<sup>๑๒</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๓๒, ไม่ใช่มนุษย์ รวมเอาเทวต พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ภูตผีปีศาจ เป็นต้น (หน้า ๑๓๓๓)



อนตเร ตวั กตรยโก นามาสิ), “เราไม่รู้ว่าท่านเป็นเทพหรือเป็นนาค” (อหเมตฺ ‘เทโวติ วา ‘นาโคติ วา น ชานามิ), “เราคือหนึ่งในพวกเทพ นาค ยักษ์ กินนร และนักรบ” (เทวนาคยภยกินนรขตติยาทีสุ อณฺณตโรหสมิ), (ชาวเมืองถามว่า) ‘นางผู้เจริญ นางคือใคร’ (เธอตอบว่า) ‘เราคือหญิงมนุษย์’ (ภทเท กานาม ตวั มนุสฺสิตถิหสมิ), “ข้าแต่นาย เราไม่ใช่ยักษ์ เราเป็นบุรุษ” (นาหิ สามิ ยโก, ปุริโสหมิ), “แม่ของเธอเป็นหญิงมนุษย์ ไม่ใช่หญิงนาค” (ตว มาตา มนุสฺสิตถิ, น นาคินิ), “คนธรรพ์ รากษส นาค กินนร หรือมนุษย์ ผู้ใดคือบัณฑิต” (เก คนธพเพ รกฺขเส จ นาคเ เก กิมปุริเส จาปิ มานุเส เก ปณฺธิเต) (ถามว่า) “รากษสผู้เจริญ ท่านเป็นคนของใคร” (ตอบว่า) “คนของเวสสวัณมหาราช” (อมโภ รกฺขสา ตุมเห กสฺส มนุสฺสา, เวสสวัณมหาราชสส) ฯลฯ”<sup>๓</sup> เรื่องชาติพันธุ์ในอินเดีย บัณฑิตเนห์รู กล่าวว่า “เราเป็นชาติที่เก่าแก่ชาติหนึ่ง หรือถ้าจะพูดให้ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้นก็ก็ว่าเป็นที่รวมอันพิลึกพิลั่นของ นานาชาตินานาพันธุ์”<sup>๔</sup>

#### : เทวะ(=อารยัน) บริบททางสังคมชมพูทวีป ในมโหสถชาดก

พระไตรปิฎกและอรรถกถา พรรณนาถึงทวีป ธรรมชาติ บ้านเมือง สัตว์ต่าง ๆ กรณีศึกษาที่นี้ คือ มโหสถชาดก (๕๔๒) พวกช่างเขียนทำจิตรกรรมเขียนภาพไว้ในอุโมงค์ใหญ่ ภาพสักกะอยู่ท่ามกลาง หมู่เทวะ (เทวคณปริวตฺสกก..) ภาพภูเขาสิเนรุ สัตว์ปรีภันท์ จักรวาล สาคร สัตตมหาสระ จตุมหาทวีป ป่าหิมพานต์ อดินาต มโนศิลาตล พระจันทร์ พระอาทิตย์ พวกกามาวจรเช่นจตุมหาราช และสัตตสมบัติ บริบทเหล่านี้พบในคัมภีร์บาลีตั้งแต่พระไตรปิฎก ในที่นี้ ศึกษา เทวะ หรือ เทวดา ชื่อเก่าแก่ที่ถือว่าเป็นมงคลนามในวัฒนธรรมของชาวชมพูทวีป

#### : เทวะ อสุร ในกุลาวกชาดก

เทวะคืออารยัน<sup>๕</sup> เข้ามาชมพูทวีป(อินเดียเหนือ) จากเปอร์เซีย(อิหร่าน)ตะวันออก ทางภูเขา อินดูกูช (นิสภบรรพต) ทิศเหนือกรุงคาบูล อสุรคือชาวพื้นเมืองชมพูทวีป เหตุการณ์กุลาวกชาดก (๓๑) สอดคล้องมตินักประวัติศาสตร์อินเดียที่ระบุว่า พวกเทวะมาจากต่างถิ่น ไม่ใช่ชาวอินเดีย<sup>๖</sup> กุลาวกชาดก หรือ เทวาสุรสงคราม เป็นตำนานของชาวอินเดีย

<sup>๓</sup> คัมภีร์กล่าวถึงหลายที่ เช่น “โก นุ โข อย, มนุสฺโส วา อมนุสฺโส วา คาลิ ภาสติ” (ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๖๒/๑๕๔)

<sup>๔</sup> กรุณา กุสลาสัย แบล, **พบลัทธิอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๘๒

<sup>๕</sup> R. N. Mehta, **Pre-Buddhist India**, (Delhi: Anmol Publication House, 1985), p. 64.

<sup>๖</sup> Romila Thapa quoted in S.K. Biswas, **Buddhism the religion of Mohenjodaro & Harappa cities**, (Delhi: Richa Offset Press, 1999), p. 4. อารยันมาจากยุโรป ( V. D. Mahajan, Ibid, p. 101)

นิทานชาดกพรรณนาถึงช่วงเวลาที่มีการประสานกลมกลืนขั้นสุดท้าย ระหว่างชนชาติใหญ่ทั้งสอง ในอินเดีย คือ ทราวัท กับ ชนชาติอารยัน<sup>๕๗</sup> ชนชาติอารยันคือเทวะ ทราวัทคือ อสุร สงครามการต่อสู้ ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ที่สุดแล้วอารยันเป็นผู้ชนะ การบุกรุกของพวกเร่ร่อน(Nordic group)<sup>๕๘</sup> มีก่อน ยุคพระเวท “ชนเผ่าเร่ร่อนเป็นนักรบบนหลังม้าที่เก่งกล้าในการสงครามได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ ก็สู้รบกัน แล้วพวกที่เข้ามาใหม่นี้ชนะ พวกที่เข้ามาใหม่ทางตะวันตกเฉียงเหนือนี้ เรียกว่าพวกอารยัน (Aryan) ภาษาบาลีเรียกว่า “อริยกะ” ต่อมาพวกนี้ก็ใช้ศัพท์นี้ในความหมายว่าเป็นผู้เจริญ คือเรียกพวก ตัวเองว่าเป็นผู้เจริญ เป็นอริยะ”<sup>๕๙</sup> เทวะและอสุรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเรียกว่าชนะ(Jana or tribes)<sup>๖๐</sup> ภาษาบาลีเรียกชาติพันธุ์ว่าสัตว์ (ชนาติ สัตตา) เช่น สัตว์มีเทวะเป็นต้น(เทวาทโย สัตตา) หรือ หมูสัตว์ มีเทวะเป็นต้น (ปชาติ เทวาทโย) เทวะและมนุษย์ เป็นชาติพันธุ์อุกฤษฏ์ ไม่อาภัพ พัฒนาได้ ชาติพันธุ์ที่ อาภัพพัฒนายาก มี ยักษ์ นาค อสุร รากษส เป็นต้น ยักษ์ในสันสกฤตคือพวกทราวัท<sup>๖๑</sup>

### : สักกะ ไม่ใช่ชาวชมพูทวีป (สกุโก เทวานมินโท)

สักกะ หัวหน้าเทวะ ชื่อที่เรียกยกย่อง เมื่อชนะอสุร สักกะจึงเป็นหัวหน้าอสุร พวกเทวะที่มาสู่ ชมพูทวีป ๓ พวก คือ นักรบ (warriors) บุโรหิต (priests) และ ประชาชน (common people)<sup>๖๒</sup> เหตุการณ์นี้สอดคล้องที่มาของเทวะและพรหม (ถามว่า) “ผู้เจริญ เทวะมีหรือ” (กิ ปน ฆนเต อตถิ เทวา)<sup>๖๓</sup> “ผู้เจริญ พรหมมีหรือ” (กิ ปน ฆนเต อตถิ พรหมา) (ตอบว่า) “ผู้บุกรุก(=เปียดเปียน : สพยาปชมา) จึงมา ผู้ไม่บุกรุก (=ไม่เปียดเปียน : อพยาปชมา) ไม่มา”<sup>๖๔</sup> ต่อมาเทวะมีอำนาจ ชื่อนี้กลายเป็นชื่อสำคัญ เทวะได้รับยกย่องเป็นรูปแบบการครองชีพ (mode of living) พวกเทวะเขียนประวัติศาสตร์ อินเดีย

<sup>๕๗</sup> กรุณา กุศลาสัย แปล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๖, R.N. Mehta, Ibid, p. VI.

<sup>๕๘</sup> R. C. Majumdar, *Ancient India* 6<sup>th</sup>, (Varanasi : Motilal Banarsidas, 1994), p.16. ชาติพันธุ์ในอินเดีย ๖ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) Negrito 2) Proto-Australoids 3) Mongoloids 4) Mediterranean peoples 5) Alpine, Dinaric and Armenoid 6) Nordic groups

<sup>๕๙</sup> สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ภาค ๑- ๓*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม, ๒๕๖๐), หน้า ๓๐๓ “ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียสักหน่อย จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา”

<sup>๖๐</sup> S.K. Chatterji ed., *The Cultural Heritage of India* Vol. I 5<sup>th</sup>, (Calcutta : The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1982), p. 34 ชาวป่า คนป่า (Forest-tribes, Forest-folks)

<sup>๖๑</sup> V. D. Mahajan, Ibid, p. 45.

<sup>๖๒</sup> D. N. Jha, *Ancient India* 7<sup>th</sup>, (New Delhi: People's Publishing House, 1993), p. 16. ในบาลีมี ๖ พวก : เทวาทิ **อุปปตติเทวเสณ** ฌกามาจจรา เทวา = เทพเกี่ยวข้องกาม ๖ พวก เป็นอุปปตติเทพ (เทพโดยกำเนิด) (เตสกุณชาติก : ๕๒๑)

<sup>๖๓</sup> ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๐/๓๖๒

<sup>๖๔</sup> ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๒/๓๖๔

เป็นเมืองของเทวะ<sup>๕๕</sup> เล่าว่า พวกเทวดา (=อารยัน)บูชาสักกะจอมเทพในเทวโลกทั้งสอง (สกกัม เทวานมินท์ ทวีสุ เทวโลเกสุ เทวตา ปูเชนติ)<sup>๕๖</sup> เทวโลกคือโลกของเทวะ (=โลกของอารยัน) ที่ว่า “ทั้งสอง” อยู่ที่ไหนบ้าง ดาวดึงส์ถือเป็นเทวโลกอันดับสอง(ดาวตีสกาโย นาม ทุตยเทวโลโก) อันดับหนึ่งอยู่ที่ไหน (เปอร์เซีย อินเดียเหนือ, โลกเทวะ โลกอสูร?)

พวกเร่ร่อนเรียกกลุ่มของตัวเองว่าเทวะ ไมโกณมโกณหนวด (เทวานัน ปน เกสมสสุรณกมมัม นาม นตถิ) มีหัวหน้าชื่ออินท์ (สันสกฤตคืออินทร์) หรือ สักกะ เทวราช (อินโทติ สกโก เทวราชา) สักกะไม่ใช่ชาติพันธุ์มนุษย์ (อมนุสโสติ สกโก เทวานมินโท) เทวะมีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มสักกะ(สกกาทโย เทเว) จากบริบท สักกะเป็นพวกคอคเคเซียน เรียกชื่อสักกะตามสถานะ เช่น อินท์ เทวราช อสุราธิบดี ภูตาธิบดี คันธัพพราชา<sup>๕๗</sup> เทวานมินท์ เป็นต้น บางทีเรียกสักกะว่ายักษ์วชิรปาณิ หมายถึงผู้เดินเท้าถือดวงแก้ว (เป็นอาวุธ) สักกะเป็นผู้นำ กล้าหาญ มียศ มีอำนาจ มีบริวาร ร่ำรวยมั่งคั่ง รู้วิชาหนังสือ สักกะมีทั้งฝ่ายมารและไม่ใช่มาร

#### : เทวะ ๒ ความหมาย (นามธรรม และ รูปธรรม)

เทวะชื่อมีอิทธิพลในวัฒนธรรมอินเดีย เทวะเป็นสมมุติบัญญัติ เป็นคำชั้นสูงที่ชาวโลกสมมติใช้กัน<sup>๕๘</sup> เทวะคือเทวดา ชื่อนี้ใช้ทั่วไป ทั้งหญิงทั้งชาย<sup>๕๙</sup> อสูร อินท์ ยักษ์ นาค มาร พรหม และราชา คือพวกเทวะ<sup>๖๐</sup> คำว่าเทวะ ใช้เรียกเทพเจ้า(gods) และ เรียกพราหมณ์ที่รู้ไตรเวท ผู้นับถือเทวะบูชาัญญ ผู้นับถือพราหมณ์ให้ทานแก่พราหมณ์ พวกเทวะยกย่องพราหมณ์ว่าเป็นอัครทักษิณียบุคคล<sup>๖๑</sup> ผู้นับถือพราหมณ์เท่ากับนับถือเทวะ (เปลี่ยน ว เป็น พ “เทวะ = เทพ” สลับ ท กับ ว = เวท) เทวะหรือเทพ เป็นชื่อยอดนิยม เป็นชื่อมงคลแก่คนที่ถูกเรียก เรียกเพื่อยกย่อง อสูรผู้แพ้ เป็นชื่อถูกด้อยค่า เป็นชื่อไม่เป็นมงคลแก่คนที่ถูกเรียก ด้วยอิทธิพลของฝ่ายผู้ชนะ เทพกับอสูรถูกกำหนดบทบาทให้เป็นปรปักษ์ต่อกัน

#### : เทวะ มนุษย์ ชาติพันธุ์บุคคล

ก่อนยุคอารยัน ชาวท้องถิ่นชมพูทวีป ได้แก่ อสูร ทาส รากษส ทสย ปาณิ มนุสยะ ชนะ เป็นต้น<sup>๖๒</sup> เทวะ(ชาติพันธุ์ในเปอร์เซีย)และมนุษย์(ชาติพันธุ์ในอินเดียเหนือ) เป็นกลุ่มที่ไม่อาจรู้ เหตุ รู้ผล มีหิริ

<sup>๕๕</sup> S.K. Biswas, Ibid, p. 6. อินเดีย คือ อารยวรรต (สอน สนาตนธรรม อารยธรรม มาณวรรต ไวทิกธรรม วิชาธรรม ภารตธรรม ฮินดูธรรม)

<sup>๕๖</sup> พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๙/๑๔๓

<sup>๕๗</sup> หัวหน้านักพ่อน คือสักกะ : **คณธพพราชา**ติ สกกัม สนธายาห (วิรุทธาตก : ๕๔๖)

<sup>๕๘</sup> ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๘๕/๔๘๐ “อุจเจน สมมตฺ โข เอตํ ภารทวาช โลกสมฺมึ, ยทิทํ อตถิ เทว”

<sup>๕๙</sup> เทโวเวว เทวตา. อิตถิปุริสสาธาณเมตํ (พุ. สุ. อ. ๒/๗๒)

<sup>๖๐</sup> R. N. Mehta, Ibid, p. 64.

<sup>๖๑</sup> Romila Thapa, **Ancient Indian Social History** 5<sup>th</sup>, (New Delhi: Orient Longman, 1996), p. 100.

<sup>๖๒</sup> S.K. Biswas, Ibid., p. 6

มีวิริยะ นิทานชาดกไม่เรียกเทวะว่ามนุษย์ ถามว่า เมื่อมีอยู่หลายชาติพันธุ์ เหตุใดจะจงเทวะกับมนุษย์  
ตอบว่า เพราะสองพวกนี้เป็นพวกอุกฤษฏ์ เป็นภพบุคคล (อุกฤษฏ์ปัจเจกชน ภาวะบุคคลปัจเจกชน)  
คัมภีร์เล่าถึงเทวะและมนุษย์บ่อย ๆ เช่น เทวดาและมนุษย์ที่เป็นบัณฑิต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ผู้ควร  
เคารพในฐานะครู<sup>๖๓</sup> พระตถาคตแนะนำสาวกปุถุชนคือเทวะและมนุษย์<sup>๖๔</sup> เป็นครูของเทวะและมนุษย์  
ในโลกนี้<sup>๖๕</sup> บทพุทธคุณ “สตถา เทวมนุสสาน” ผู้ทรงเป็นครูของเทวะและมนุษย์ เทวะและมนุษย์  
มีพันธนาการที่เรียกว่าบ่วง ได้แก่เบญจกามคุณ<sup>๖๖</sup> (พระอรหันต์ไม่มีบ่วงทิพย์และบ่วงมนุษย์)

ที่เรียกมนุษย์และอมมนุษย์ว่า สัตว์ เพราะติดข้อง รั้งและกินอาหาร ยกย่องมนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ  
พัฒนาได้มากกว่าอมมนุษย์ เล่าว่า ในอุตรประเทศ ตั้งแต่เมืองพาราณสีไปทางทิศเหนือ ถึงเมืองตักศิลา  
อมมนุษย์คือยักษ์ อาศัยป่าดงดิบ ตามพื้นดิน บนภูเขา บนต้นไม้ในสระน้ำ ในทะเล อมมนุษย์ไม่มีความศิวิไลซ์  
ถูกเรียกว่าอนารยะชน เผ่าด้อยกว่ามนุษย์ (infrahuman race) มนุษย์พัฒนาได้หลายสถานะ เช่น  
เป็นฆราวาส เป็นบรรพชิต เป็นนักรบ เป็นคนทำพิธี เป็นพ่อค้า ฯลฯ อมมนุษย์ที่พัฒนาได้ ก็มี เช่นเล่าว่า  
พระโพธิสัตว์สอนอมมนุษย์คือยักษ์ให้ดำรงอยู่ในศีล (๑๕๕) สอนอมมนุษย์คือรากษสท้าวให้อยู่ในศีล  
(๔๓๖) พระศาสดาสอนหัวหน้าชนเผ่าคนให้อยู่ในสรีระ ให้รักษาศีล (๘๑) ปุณณะยักษ์พัฒนาน  
จนเป็นอริยชน (๕๔๕) ศีล วิสุทธิ มรรคผลและนิพพาน สอนในหมู่มนุษย์เท่านั้น พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติ  
อย่างหนึ่งคือความเป็นมนุษย์

ชาติพันธุ์ที่เป็นภพบุคคลได้แก่เทวะและมนุษย์ เป็นพวกที่พัฒนาได้ อกัปปบุคคลเป็นพวกพัฒนา  
ได้ยาก อมนุษย์ในบาลี เช่น ภูต อสูร ยักษ์ นาค ครุฑ คนธรรพ์ กุมภันท์ ทานพ รากษส กิณร กิมบุริสะ  
ปีศาจ ไพรสะ นิสาทะ สิทธา วิทยาธร เป็นต้น ยักษ์ คนธรรพ์ รากษส ปีศาจ เหล่านี้ไม่ใช่อารยัน<sup>๖๗</sup>  
ยักษ์และนาคเป็นชาติพันธุ์เก่าแก่ อมนุษย์ส่วนใหญ่สรีระไม่สมส่วน พวกปีศาจไม่อาบน้ำ ไม่ล้างเท้า อมนุษย์  
ไม่อยู่บ้าน ที่อยู่อมมนุษย์เรียกว่าภพ เช่น ภพสักกะ ภพยักษ์ ภพนาค ภพอสูร Dr. Banerjea กล่าวว่า อสูร  
คืออารยัน ก่อนไปอยู่อินเดีย บูชาไฟอยู่ในอิหร่าน Asura ซึ่งสัมพันธ์กับ Ahura, Assur, Assyrians<sup>๖๘</sup>

<sup>๖๓</sup> ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕

<sup>๖๔</sup> ข.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๗-๘/๒๑๓ (เทวมนุสสเกเท ปุถุสาวเก วินยโต)

<sup>๖๕</sup> อิศ ตถาคตโต โลเก อุปปชชติ อรหัง สมมาสมพุทโธ ...สตถา เทวมนุสสาน (ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓/๑๒)

<sup>๖๖</sup> เทวมนุสสา ปญจสุ กามคุณฺสุ มุยฺหนติ (ขุ.ม.หา. (บาลี) ๒๙/๗/๒๘)

<sup>๖๗</sup> G.S. Ghurye, *Caste and Race in India*, (Bombay : Popular Prakashan, 1969), p. 229. ยักษ์  
นาคแล้ว (เกรวยกขรูป) ดุตัน สัมผัสหยาบ กินเลือดกินเนื้อ (โลหิตมสกโข). ยักษ์ไม่ใช่มนุษย์ เทียบไปด้วยเพศมนุษย์  
(อมนุสโสติ น มนุสโส. มนุสสเวเสน วิจรณโตปิ ยกโข) ยักษ์มีเขตที่อยู่ (อาณูปตติฐานสึมา)

<sup>๖๘</sup> W. J. Wilkings, *Hindu Mythology Vedic & Puranic 2<sup>nd</sup>*, (New Delhi : Heritage Publishers, 1991),  
pp. 438-439. อมนุษย์ผิวสีน้ำตาลเข้มเหมือนตอถูกไฟไหม้ (ฉามชาวนุณณา) อสูร (most cruel) นาค (wild tribes)  
ยักษ์ ทานพ รากษส (ogres) นิสาท (ugly man) ปีศาจ (Barbaric dirty) กิณร (semi-humans) อสูรในอรรถกถาคือ  
ผู้ไม่ดื่มสุรา, นิรยบาล (อมนุสสาติ นิรยปาลา), ภูต (ภูตาคิ อมณุสสา)

มนุษย์และอมนุษย์มีส่วนประกอบทางชีวภาพคือกายและใจ (รูปและนาม) ด้านความสัมพันธ์เกิดเพราะสมรส (อณวมณณย์ อวาทวิวาสมนพโธ) เช่นเล่าว่า อสูรสมรสมนุษย์ในสมุคคชาดก (๔๓๖) ยักษ์สมรสมนุษย์ในขยทิสสชาดก (๕๑๓) ยักษ์สมรสหญิงนาคในวิรุณบัณฑิตชาดก (๕๔๕) กิณรีสมรสดาบสในโมโหสชาดก (๕๔๖) มหานามะสมรสหญิงนาคชื่อนาคมุนดา มีธิดาชื่อว่าสภขัตติยาในภัททสาชชาดก (๔๖๕) พรหมทัตตกุมารสมรสหญิงนาค หัวหน้าชนเผ่านาคชื่ออตรฐ สมรสธิดาหญิงนาคชื่อสมุททพาในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) ปุณณกะเผ่ายักษ์สมรสหญิงนาคชื่ออริณธิดาในวิรุณบัณฑิตชาดก (๕๔๕) สักกะ (=อารยัน) สมรสมนุษย์ในกุสชาดก (๕๓๑) มนุษย์และอมนุษย์ ชาติพันธุ์ที่มีสายพันธุ์ของคน มีเซลล์คน เมื่อสมรสจึงมีบุตรธิดา ตามหลักชีววิทยาเซลล์ของคนและของสัตว์ไม่เหมือนกัน สัตว์กับคนอยู่ร่วมกัน มีบุตรไม่ได้<sup>๖๙</sup> อวาทวิวาสมนพโธสืบมาแต่ครั้งโบราณ ชื่อชาติพันธุ์นำมาเรียกชื่อพิธีสมรส ได้แก่ พรหมา, ปราชาปัตตยะ, อารชะ, ไทวะ(เทวะ), คันธัพพะ, อาสุระ, รากษส และ ไปศาจ

ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้ามิได้เกิดมาสร้างประโยชน์แก่เทวะและมนุษย์เท่านั้น เกิดมาสร้างประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่พวกอื่นเช่นนาคและครุฑเป็นต้น ให้สรวง ศีล มรรคและผล แก่มนุษย์ที่มีอุปนิสัย สร้างประโยชน์นานัปการให้นาคและครุฑเป็นต้น สอนประโยชน์ด้านโลกีย์วิสัยแก่นาค

### : เทวโลก ในเทวสุทธสงคราม

พราหมณ์ใช้ชื่อเทวโลก มาก่อนพุทธกาล เทวโลกในนิทานชาดก บรรยายแสนวิจิตรพิสดารว่า เป็นที่อยู่เทวดา เป็นที่เสวยกามสมบัติ ชาวพุทธใช้ชื่อนี้ตามกระแส เลียนคำเลียนเสียง ส่วนความหมายคนละอย่าง คนละเรื่อง เมื่อเห็นชื่อนี้ (ถ้าทำได้) พึงแยกว่าเป็นเทวโลกของพราหมณ์หรือของพุทธเหมือนชื่ออื่น ๆ เช่น พรหมโลก ปฏิสนธิ กรรม วิญญาณ จุตี อุบัติ ชาติ ชรา มรณะ สวรรค์ นรก สังสารวัฏ เป็นต้น

พวกเทวะแสดงความยิ่งใหญ่เมื่อขณะปฏิบัติ(ปฏิบัติ ขยณฺติ) เทวะชื่อสมมติ เทวะคือเทวดา เรียกทั้งหญิงทั้งชาย<sup>๗๐</sup> ผู้เกิดในตระกูลเทวะสืบทอดเป็นตระกูลเทวดา(เทวตานุลา) เทพธิดาเรียกหญิงที่นอนหนุนตักเทวดา เทพบุตรเรียกชายที่นอนหนุนตักเทวดา ความเป็นอยู่ของพวกเทวะหรูหรา ประณีตเหนือกว่าทุกชาติพันธุ์ ใช้ของประณีตเช่นผ้าทิพย์ ที่นอนทิพย์ อาหารทิพย์ น้ำดื่มทิพย์ พวกเทวะชอบร้องรำ สรวลเสเฮฮา หมกมุ่นกามารมณ์ สุดโต่งแบบกามสุขัลลิกานุโยค พวกอารยันคือพวกพราหมณ์<sup>๗๑</sup> ยกตนเสมอเทวะ เลียนกิริยาของเทวะเช่นเป่าสังข์แกว่งบัณเฑาะก์เคาะมโหระทึก เทวะมีทั้งปุถุชน

<sup>๖๙</sup> รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เซน ปรีณัตติง, ๒๕๕๑), หน้า ๕

<sup>๗๐</sup> อสมเทพ สหสิเทพ นิกเทพ อาโณฏเทพ เวกฺขัมพรเทพ มาณวคามิเทพ เป็นเทพเดียรถีย์ (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๑/๑๒๔)

<sup>๗๑</sup> อริยคณฺธิ พราหมณคณฺเ.

ทั้งอริยชน จริตพวกเทวะมี (๖ จริต) เหมือนจริตพวกมนุษย์ เรียกราชว่าเทวะ (เทวา วุจจนฺติ ราชาโน) เมื่อราชาเล่นมหรสพ จะแต่งองค์ทรงเครื่องถือเพศเทวะ (เทวเวสํ คเหตุวา) เล่าว่า อนารยะชนชาว กัมโพชะเชื่อถือน้ำเป็นเทวดา บางพวกเชื่อถือไฟเป็นเทวดา น้ำและไฟช่วยให้มีชีวิต<sup>๗๒</sup> นิทานชาดกปฏิเสธ น้ำและไฟว่าไม่ใช่เทวดา (อคฺคิ น เทวณฺตโร น จาโป)

ในเทवासुरสงคราม อสูรเป็นเจ้าถิ่น เทพเป็นผู้บุกรุก หัวหน้าเทพชื่ออินท์ หรือ สักกะแก่ (ขรสกุ) หัวหน้าอสูรชื่อเวปจิตติ สองคนนี้เป็นพี่น้องกัน<sup>๗๓</sup> ต่างมารดา สักกะเป็นเขยของเวปจิตติ อสูรเป็น เนวาสิกเทพบุตร อยู่ในเทวโลกมาก่อน เทวะเป็นอาคันตุกเทพบุตร ก่อนสงครามอสูรมอบสมบัติให้ครึ่งหนึ่ง อินท์ไม่รับ สงครามครั้งแรกไม่มีผู้สูญเสียไม่มีผู้บาดเจ็บ สู้กันเหมือนเด็กเล่นชนแพะไม้ เมืองนั้นไม่มีใคร ชนะด้วยสู้รบ (อยุชฌนฺคร) ต่อมาสักกะชนะด้วยธรรม ชนะด้วยสุภาสิต (สงครามไม่ใช่อาวุธ) จึงเรียก เมืองนั้นว่าเทพนคร เทพครองถิ่นอสูรบนเขาสิเนรุ อสูรหนีไปเชิงเขา อสูรถึงจะรบแพ้คงรุ่งเรืองด้วยอายุ ผิวพรรณ เกียรติยศและความยิ่งใหญ่ มนุษย์ไม่ได้สู้รบอยู่เลยเขตสมรภูมิไปด้านล่างที่เป็นเขตมนุษย์ เทวโลกในเทवासुरสงครามอยู่บนภูเขา ในวิสูตรบัณฑิตชาดก (๕๔๕) ที่อยู่สักกะคือมัสสะกัสะสาระ สร้างเป็น เติงแม่แคร่มีขาสอดเข้าข้างใน อยู่บนเขาสิเนรุ “สงครามเสร็จสิ้น สักกะกลับจากสงคราม สร้างปราสาท เวชยันต์ .. เรือนยอด .. อัปสร..เทพธิดา”<sup>๗๔</sup> เทวโลกถูกมนุษย์ครอบครอง เทวโลกมีต้นไม้ อุทยานรื่นรมย์ เหมือนที่อยู่บนผืนนา (นาคภวนํ เทวโลกสทิส..อารามุยุยานเหติ สมณนาคต) .. ขึ้นดาวดึงส์มีเถาไม้ อาสาวิ .. พรหมสุยามะถือพัดพาวิชนี .. ม้าสินธพของเทพมาตลีและม้าสินธพของยักษ์ปุนณกะวิ่งไป เทวโลก สินธพเป็นม้าสายพันธุ์ดีในสินธุ(ประเทศปากีสถานปัจจุบัน) ถ้าหากเทวโลกอยู่บนภูเขา ก็ไม่น่า กังขา แต่ถ้าอยู่ในอากาศ สงสัยที่ว่าต้นไม้ ขนหางสัตว์ ม้าสินธพ เติบโตวิ่งไปอย่างไร ส่วนช้างเอราวัณ เทพบุตรแปลงร่างเป็นช้างในเทวโลก ในอรรถกถา เทวราชมีหลายคน มันทาตุราชชาดก (๒๕๘) มีเทวราช ๓๖ คน หลังชัยชนะสักกะสังฆาครุฑ<sup>๗๕</sup> กุมภกัณฑ์ ยักษ์ จตุมหาราชให้อารักขา ๔ ทิศ กำหนดเขตปกครอง มีเทวสภา เทวะ (เทวดา, เทวโลก) เล่าบนปณินคัมภีร์ ไม่แยกตำนานแยกประวัติศาสตร์<sup>๗๖</sup> พึงศึกษาจาก บริบท

<sup>๗๒</sup> คน สัตว์ หรือสิ่งใดก็ตามที่ใครนับถือบูชา ก็เป็นเทวดาของพวกนั้น เช่น หัตถิพรต อัสวพรต โคพรต เป็นต้น (รายละเอียดใน พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๗).

<sup>๗๓</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๒/๒๑๓ เทวะและอสูร ต่างเผ่า ต่างมารดา.

<sup>๗๔</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๒/๔๒๓ หลังรบชนะสร้างปราสาทเวชยันต์ “ที่สุดชัยชนะ”.

<sup>๗๕</sup> ครุฑ : สัตว์ปีก ขนเผ้านับถือปักษี “ปักษิตี ครุฑ สุนธายาห” (พ.ชา. อ. ๙/๕๔๒/๓๗๓).

<sup>๗๖</sup> เช่น กัณณกัถลสูตร (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๐/๔๖๖), สังคารวสูตร (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๘๕/๖๑๓), สักกสังยุตต์ (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๗/๓๕๕) “ชาวอินเดียโบราณมิได้เป็นนักประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียใจมาก..เหตุการณ์ทั้งหลายมีส่วนเชื่อมโยงและคาบเกี่ยวกัน และด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดความสับสนซับซ้อนขึ้นในประวัติศาสตร์”, กรุณา กุศลาภัย แปล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.



ข้อสังเกต : เทวาสุทธสงครามตำนานเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนับพันปี เล่าเหมือนยุคเดียวกัน สักกะในเทวาสุทธสงครามและในพุทธประวัติ ไม่ใช่คนเดียวกัน ในพุทธประวัติสักกะพิทักษ์พระพุทธศาสนา หลังพุทธกาลอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปลังกาทวีป นำพระบรมธาตุบรรจุที่พระเจดีย์ อินท์/สักกะชื่อที่ชาวอินเดียคุ้นชิน ไม่มีใครเกิดทันเห็นสักกะคนแรก สักกะหัวหน้าเหาะ สืบอำนาจมาแต่โบราณถึงพุทธกาล “หมู่เทพเจริญเต็มที หมู่อสูรเสื่อมถอย” สะท้อนว่าหัวหน้าเหาะ ตำแหน่งที่สืบมาจนถึงพุทธกาล เช่นที่เล่าว่า “สักกะชวนเทพชั้นดาวดึงส์มาเฝ้า.. สักกะจอมเทพพร้อมอำมาตย์ พร้อมบริษัต์ จึงมีความสุข เพราะเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์และสัตว์เหล่าอื่นอีกจำนวนมาก ต่างปรารถนาความสุข”<sup>๗๗</sup> อย่างไรก็ดี วรรณกรรมอินเดียโบราณนิยมอ้างชื่อคนสำคัญ เช่น สักกะ นาคราช พระพุทธเจ้า ทศกัณฐ์ ถึงจะอยู่ต่างยุคแต่มาสนทนากัน ท่ามกลางวงล้อมพราหมณ์ บทบาทของมนุษย์ทำให้สับสนเพราะชื่อ ตัวอย่างคือ เวสสุวัณ (กุเวร) หัวหน้าชนเผ่ายักษ์ บุคลิกดุดัน หน้าตาเถรึงทึง (บางที่เรียกเพื่อลดความดุดันว่า ผู้มีใบหน้าอันเจริญ ; ภัทรมุข) เป็นคนสนิทของสักกะ เจ้าเมืองขุนเขา เวสสุวัณมีคนรับใช้หมื่นเวียนตักน้ำส่งบำรุงตลอดปี บางคนตักน้ำจนเหนื่อยตาย เวสสุวัณเป็นคนหนึ่งที่พิทักษ์เทวโลก ส่วนเวสสุวัณของพราหมณ์คือเทพแห่งความร่ำรวย คนไม่น้อยนับถือบูชาเวสสุวัณของพราหมณ์

#### : เทวโลก พรหมโลก มองแบบพราหมณ์

ในนิทานชาดก เทวโลกเป็นที่อยู่เทวดาอายุยืน พราหมณ์สมมติเทวโลกว่าเที่ยงแท้ยั่งยืนไม่คร่ำคร่า พรั่งพร้อมรูปสมบัติและบริวารสมบัติ ไม่มีวรรณะในเทวโลก เทวดาผิวพรรณเปล่งปลั่งดุจแห่งทองคำ เทวโลกเป็นที่เสวยกามสมบัติหลังตาย เทวโลกไม่ใช่ที่ปฏิบัติธรรม เทวโลกของพราหมณ์มี ๒๖ ชั้น<sup>๗๘</sup> ชาวพุทธนำเรื่องนรกสวรรค์มาจากความเชื่อในแบบของพราหมณ์<sup>๗๙</sup> อย่างไรก็ดี เทวโลกในศาสนาชาดก (๔๙๔) เล่าว่าตั้งอยู่ในอากาศ เทพสารถีขึ้นบรรดาจากเทวโลกส่งเสด็จพระเจ้าสาธินะในราชอุทยาน แล้วขึ้นบรรดาหายไปในอากาศ

ความคาดหวังที่ว่าตายไปจะประสบสุขส่วยทิพย์สมบัติในเทวโลกอันน่ารื่นรมย์ ไม่แค่คร่ำคร่าจรรโลงใจมากกว่าบอกว่าเทวโลกอยู่บนภูเขา พราหมณ์สอนว่าคนมีบุญที่เกิดในมนุษย์โลก มาจากเทวโลกหรือจากพรหมโลก ที่อยู่เหนือมนุษย์โลก ไม่สามารถเดินไป ต้องใช้ฤทธิ์ อยากมีฤทธิ์ต้องบูชาไฟ อยากเห็น

<sup>๗๗</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๒๗๘.

<sup>๗๘</sup> เทวโลก : โลกของเทวะ โลกของอารยัน เทวะสุดโต่งเรื่องกาม ชีวิตสุดโต่งยังไม่พอ ตายแล้วมีกามรอนในสวรรค์ ครุชาวพุทธสอนตามกระแส ด้วยสวรรค์ (สคคกถาย) ด้วยธรรมกถา (ธมมกถาย ปโลเกตวา) สวรรค์เป็นสิ่งที่น่าทึ่งฟังไม่เบื่อ ปากเดียวไม่พอเล่า

<sup>๗๙</sup> Sukumari Bhattacharji, *Buddhist Hybrid Sanskrit Literature*, (Calcutta : The Asiatic Society, 1992), p. 105 “ภูมิ ๓๑..ทฤษฏีอันแปลกประหลาดอย่างนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านทรงวิจารณ์ไว้ว่า น่าจะไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา เพราะไปลอกคำสอนพราหมณ์และฮินดูขามาทั้งดุ้น..” อ้างใน พล.ต. เดช ตูวรรธนะ, *เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๗*, (กรุงเทพฯ: บริษัท ไทย โอ. อี., ๒๕๓๐), หน้า ๑๔๖.

เทวดาต้องทำยัญพิธี เทพของพราหมณ์ อายุยืน กินอาหารทิพย์ มีฤทธิ์เดชมากมาย ทั้งบันดาลฝน หายตัว เหาะเหินเวหา ดำดิน ย่นแผ่นดิน เทพหรือเทวดาต่างจากมนุษย์ ทั้งรูปร่าง ผิวพรรณ โภคะ จักขุ ปราสาท ความสามารถ และอายุขัย

สรณมิตชาดก (๔๘๓) เล่าว่า พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ (บนภูเขา) ตรัสอธิธรรม แก่เทวดา (=อารยัน ; เทวาน์ อภิธมมปิฎก กเถสิ) วันออกพรรษาลงจากเทวโลกทางบันได เทวโรหณะ แปลว่าลงจากเทวโลก มองแบบพุทธลงจากภูเขา มองแบบพราหมณ์ลงจากอากาศ เทวโลกแบบพราหมณ์ เล่าวิจิตรอลังการ มีภาพให้ทรงจำวันพระพุทธเจ้าเปิดโลก ดาวดึงส์เป็นรมณียสถาน เป็นที่พักผ่อนของ เทวดา (อมมนุษย์) และดาบส (มนุษย์) พระราหูลเถระนิพนพานที่ดาวดึงส์ (บนภูเขา)

คำว่าพรหม ถ้อยคำดีที่สุด (เสฏฐาธิวณะ) ใช้เป็นไวพจน์ของคำว่าธรรมะ ที่มาของพรหม เหมือนที่มาของเทวะ “ผู้บุกรุก จึงมาโลกมนุษย์ (ไม่บุกรุก ไม่มา)”<sup>๔๐</sup> สถานะพรหมสูงกว่าเทวะ ท่านเรียกว่า มารและพรหมด้วยศัพท์ว่าเทวะ (เทวคคฺคเณน เจตถ มารพรหมเมสุ) พรหมในคำว่า “พราหมณ์ที่รู้ไตรเวท มีสักคนหนึ่งใหม่ ที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้” นั้น หมายถึงพรหมแบบพราหมณ์ ที่มองทุกสิ่ง เทียงถาวรอยู่คงกระพัน ในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) พรหมสร้างวรรณะ ๔ ในภกชาดก (๔๐๕) สหายของ พกะพรหม มี ๗๒ คน มีพรหมบิรวารณับหมื่น พรหมไม่บริโภคอาหาร เป็นอยู่ด้วยปิติสุขที่เกิดจากสมาบัติ ใน นิมิตถาราชชาดก (๕๔๑) ทางไปพรหมโลก ได้แก่สมาบัติ จุดหมายของพราหมณ์ คือ พรหมโลก (จุดหมายของดาบส คือ อามัสสร ของปริพาชก คือ สุภิกขิณะ ของอาชีวก คือ อสัณญีภพ)

### ๖. เทวโลก พรหมโลก มองแบบพุทธ

ชาวพุทธสอนเทวโลกและพรหมโลกตามกระแสค่านิยม แต่เปลี่ยนความเชื่อจากของเดิม เทวโลก และพรหมโลกแบบของพุทธเป็นวิถีชีวิตในโลก ไม่ใช่เรื่องของคนตาย เล่าว่า พระโพธิสัตว์ไปเทวโลก ตอนมีชีวิต ในคฤตติลวีณาชาดก (๒๔๓) มนต์ธาตุนชาดก (๒๕๘) สาธินราชชาดก (๔๙๔) นิมิตถาราชชาดก (๕๔๑) แล้วกลับมาโลกมนุษย์ เรื่องที่พระโพธิสัตว์ไปเทวโลกตอนมีชีวิต ถ้ามองเป็นนิทานอาภพลาด เทวโลกในแบบของชาวพุทธ ในเทมียชาดก (๕๓๔) ถามว่า “เทวโลกเป็นเช่นใด” ไม่ถามว่า “เทวโลก อยู่ที่ไหน” ตอบว่า กุศลกรรมเป็นทางนำไปสู่เทวโลก กุณมาสปิณฑชาดก (๔๑๕) ขึ้นทางไปเทวโลกว่า ให้เดินตามวงล้อธรรม หรือ ธรรมจักร<sup>๔๑</sup> ได้แก่ ๑) ปฏิรูปเทสวาสะ : อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ๒) สปัริสุปัสสยะ : สมาคมกับสัตบุรุษ ๓) อตตสัมมาปณิธิ : คัดมุ่นำตนไปถูกทาง ๔) ปุพเพกตปุญญตา : มีพื้นเดิมดี (จตุหิ จกฺเกหิ เทวโลกิ คจฺจติ) กุศลกรรมเช่นทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถ นำไปสู่เทวโลกได้ในชาตินี้ พรหมโลกในแบบชาวพุทธเป็นเรื่องที่ไปถึงในชาตินี้ตั้งแต่ยังเป็น ๆ ไม่ต้องรอชาติหน้า ทางไปพรหมโลก แบบชาวพุทธ เริ่มที่ สีสังวร นำไปสู่สุจิริต (๓) กุศลกรรมบถ (๑๐) อริยมรรคมีองค์ ๘

<sup>๔๐</sup> ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๒/๓๖๔; ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๒/๔๖๘ กัณณกัถลสูตร.

<sup>๔๑</sup> พระผู้มีพระภาค คือพระเจ้าจักรพรรดิแห่งสัทธรรม (สทฺธมฺมจกฺกวตฺติ ภควา).

คำว่า พรหม คัมภีร์ใช้กับมหาพรหม พราหมณ์ พระตถาคต และมารดาบิดา ในอรรถกถา พรหมหมายถึง บุคคล เป็นรูปธรรม “คนเช่นนี้ ไม่ใช่พราหมณ์ ที่แท้เป็นทั้งพรหม ทั้งสักกะ ของเหล่าบัณฑิตผู้รู้แจ้ง” (โส วิชานต์ ปณฺธิตานิ)<sup>๖๒</sup> อรรถกถาเล่าว่า หลังตรัสรู้พรหมและสักกะพอทราบว่ พระพุทธเจ้าดำริที่จะไม่โปรดสัตว์โลก เข้าไปขอให้ทรงรับภาระด้านธรรมจักร พวกเขาจะบริหารอาณาจักร (ในพระไตรปิฎก หลังตรัสรู้ พรหมมาอาราธนา ไม่มีสักกะ) กล่าวมาแล้วว่าพวกเขาที่บุกรุกอินเดียมี ๓ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งคือปุโรหิต (นักบวช) ตำแหน่งที่ปรึกษา พรหมและสักกะก็คือบัณฑิตในหมู่บัณฑิต (ในกลุ่มปุโรหิต) หน้าที่ให้คำปรึกษาลายเป็นนักวิชาการ (พระพุทธเจ้าในนิทานชาดกเป็นที่ปรึกษา ให้โอวาทพระเจ้าปเสนทิโกศล ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าจึงเป็นพรหม) ผู้ครองชีพอย่างพรหม อยู่แบบนักวิชาการ มีภรรยาเย็บ ยินดีความวิเวก ไม่คลุกคลี มักน้อยสันโดษ ปราศจากความเพียร ผู้ครองชีพอย่างเทพ อยู่กัน ๒ คน ผู้ครองชีพอย่างชาวบ้าน อยู่กัน ๓ คน อยู่เกินนี้ท่านว่าไกลาหล พรหมชาลสูตร<sup>๖๓</sup> ยืนยันพรหมที่เป็นรูปธรรม หมายถึงคนที่มีความรู้ เป็นนักวิชาการ ซึ่งมีทั้งพวกส่งเสริมธรรม ยึดถือหลัก เรียกว่า พรหม และ พวกจ้องจับผิด ต่อต้าน เรียกว่า มาร

### : อมนุษย์ ทำให้เกิดมีพระสูตร

พระสูตรจำนวนมากเกิดจากคำถามอมนุษย์ (=นาค ครุฑ คนธรรพ์ อสูร ยักษ์ มหาราช เทวดา ชันดาวดึงส์ มหาพรหม) การพยากรณ์หรือตอบชี้แจง ทำให้เกิดพระสูตร เช่น เทวดาสังยุต ยักขสังยุต โพฆณคสังยุต มารสังยุต พรหมสังยุต สักกสังยุต ฯลฯ ตัวอย่างเช่น มงคลสูตร เกิดในโลกมนุษย์ แพร่ไปพรหมโลก ๒ วันถัดมาเกิดปราภาวสูตร เทวดาในมงคลสูตรและเทวดาในปราภาวสูตร เป็นผู้มีปัญหา รู้อะไรว่าเป็นมงคลชีวิต อะไรเป็นทางเสื่อม เทวดาที่มีปัญหาเป็นชาติพันธุ์ของผู้มีปัญหา ท่านจึงกล่าวว่า เทวะและมนุษย์ที่เป็นบัณฑิต ตั้งข้อปัญหานั้นจึงถาม (ปณฺธิตา เทวมนุสสา นํ ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา ปุจฺจนฺติ) เมื่อแยกตำนานแยกประวัติศาสตร์ พระสูตรในเทวตถาภาสิต ปุจฺจวลิกปัญฺหา<sup>๖๔</sup> และ อมนุษย์สัจจ<sup>๖๕</sup> ย่อมมีที่อ้างไม่เลือนล่อยลิกกลับ

อีกตัวอย่าง คือ ลักษณะสูตร<sup>๖๖</sup> พุทธบริษัทมีหลายจำพวก ทั้ง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค และคนธรรพ์ หรือที่เล่าในอังคุตตรนิกาย หัตถกะเจ้าชายชนเผ่านาค ชาวเมืองอาฬวี เป็นอุบาสกเอดท์คคะด้านสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ<sup>๖๗</sup> ดังนั้น ฟังตระหนักข้อที่ว่าพระพุทธศาสนา

<sup>๖๒</sup> พรหม สักกะ และมาร มุ่งความอิสระ เทวะและมนุษย์ มุ่งความมั่งคั่ง

<sup>๖๓</sup> ที.สี. (ไทย) ๙/๑/๑.

<sup>๖๔</sup> ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๕/๕๐.

<sup>๖๕</sup> ขุ.มहा. (ไทย) ๒๙/ ๑๕๐/๒๘๒-๓.

<sup>๖๖</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๔/๑๙๑.

<sup>๖๗</sup> อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๓๑, อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๑/๓๔๒ กาลียักขิณิ(หญิงเผ่ายักษ์ชื่อกาลิ) พระโสดาบัน ถวายสลาภกัต (ขุ.ธ.อ. ๑/๔๙).

มีคำสอนเป็นนิยานิกะ ไม่ใช่อนิยานิกะ ไม่ใช่เทวนิยม ถึงใช้คำเช่นเทวะหรือเทวดา แต่ความหมายคนละอย่าง<sup>๘๘</sup>

### คติชนวิทยาในนิทานชาดก

บริบทอีกอย่างได้แก่ คติชน หรือ นิทานชาวบ้าน (Folk-lore) คติชนเล่าเรื่องใกล้ตัว เล่าชีวิตในชีวิโลกโยงไปหาโลกหลังตาย ย้อนไปเมื่อคนยังไม่รู้หนังสือ คติชนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการรวมสมาชิกกลุ่ม คติชน/นิทานชาวบ้านเป็นเหตุวิวัฒนาการพัฒนาเป็นคัมภีร์ กล่าวได้ว่านิทานเป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์ โดยเฉพาะนิทานอินเดียที่ถือคติว่ามนุษย์มาจากผู้สร้าง ยัญพิธีนำไปหาเทพบนสวรรค์<sup>๘๙</sup> นักคัมภีร์มองว่านิทานชาดกร่ำรวยด้วยนิทานชาวบ้าน(bulk of folk-lore)<sup>๙๐</sup> นิทานชาวบ้านในนิทานชาดก สรุปได้ดังนี้ :

- เทวโลก พรหมโลก ตั้งอยู่ในอากาศเหนือมนุษย์โลก คนตายกลับมาหาคนเป็นในโลกมนุษย์ คนตายเหมือนงูลอกคราบ วิญญาณคนออกจากร่างไปหาที่เกิดใหม่ ตายแล้วเกิดเหมือนหลับแล้วตื่น ก่อนตายถ้าจิตพะวงสิ่งใดจะเกิดมาสัมพันธ์สิ่งนั้น นรกอยู่ใต้ปฐพี ชั้นอเวจีต่ำสุด มหานรก ๘ ขุม คือ สัตยวิชะ กาฬสุตตะนะ สังฆาตะ ชาลโรรวะ ฐมโรรวะ ตาปนะ ปตาปนะ อเวจี อุตสทนรก มี ๑๖ ขุม เทวดาอยู่บนสวรรค์ ทำพิธีกรรมเพื่อสืบทอด เทวดา เกิดเป็นกษัตริย์เพราะศีล เกิดเป็นเทวดาเพราะอุปัชฌายา เกิดเป็นพรหมเพราะสมาบัติ พรหมโลกสูงสุดคือภวคคพรหม จักรวาลไม่มีขอบเขต

- อินทร์คือหัวหน้าเทวดา เรียกชื่อตามฐานะเช่นสักกะเทวราช มัชฌิมา ปุรินท วาสว สหิสลักข์ สุชัยมบดี เทวานมินท์ ภูตาธิบดี อสุราธิบดี อินทร์ดาทิพย์ หุทิพย์ เห็นสัตว์ทั่วโลก (ดาทิพย์เหมือนพระโพธิสัตว์) เжинเวหา ย่นแผ่นดิน อำพรกาย แปลงร่าง สังเทพบันดาลฝน พาคนไปเทวโลก อยู่ในเทพนครในปราสาทไพชยนต์ มีเทวสภา แท่นประทับ เสด็จฉัตรมาลัยทอง ทรงช้างเอราวัณ เทพสารถี ชื่อมาตลี วิชาญกรรมเป็นคณดูแลก่อสร้าง (ตำนานกรุงเทพมหานคร..สักกะทัตติยะ วิชาญกรรมประสิทธิ์) มเหสี คือ สุธรรมมา จิตตา นันทา สุชาดา โอโรสนับพันเช่น สุวีระ สุสิมะ จิตา คือ สิริ (เทพีทิศตะวันออก) อาสา (เทพีทิศใต้) สัทธา(เทพีทิศตะวันตก) และหิริ (เทพีทิศเหนือ) เทวดาฤทธิมากยามเมื่อโกรธบันดาลฝนทำลายบ้านเรือน มนุษย์มองไม่เห็นเทวดา เทวดามองเห็นมนุษย์ เทวดาเฉลียวมนุษย์ ให้บุตรธิดาแก่ผู้อ่อนขอ เทวดาจุติมีสาเหตุ ห้วงนภากาศมีเทวดานับไม่ถ้วน

<sup>๘๘</sup> เล่าถึงเทวดาในคัมภีร์ เช่น พระสิทธัตถะมีญาติทั้งเทวดาและมนุษย์ เทวดาแจ้งข่าวพระเจ้าสุทโธทนะ เทวดาในเสนานิคมเห็นพระโพธิสัตว์ชุบชีวิต เทวดาแจ้งว่าอาพาธและอุทกหะสันชีพ เทวดาเดินทางไกลไปเคารพพุทธสรีระ บริบทสังคมแยกได้ว่า เทวดาแบบไหนเป็นชนเผ่า เทวดาแบบไหนเป็นตำนาน.

<sup>๘๙</sup> Rhys Davids, *Buddhist India* 8<sup>th</sup>, (Varanasi: Motilal Banarsidass, 1987), p. 243.

<sup>๙๐</sup> B. T., Rahula, *A Critical Study of the Mahavastu*, (Varanasi: Motilal Banarsidass, 1978), p. 88. ครูสอนชาวพุทธเล่าเรื่องสวรรค์นรกหลายชั้นหลายระดับ. S.K. Biswas, Ibid., p. 233.

- คนมีตะบะห้ามพระอาทิตย์โคจร คนสะดวงตากลับมองเห็น แผ่นดินสับสนคนพูดเท็จ ฟ้าผ้าคนทำร้าย นักบวช จอมเวรเป็นไปข้ามภพข้ามชาติ ตั้งครุฑเพราะดื่มปัสสาวะและสัณ्ฑ์สนาภิ แก้วมณีสารพัดนึก เวทมนตร์รู้เสียงสัตว์ ของวิเศษ เช่น แก้วมณี พราโต๊ กลอง หม้อใส่นม ช้างวิเศษ ม้าวิเศษ ผู้มีตะบะร้ายเวท เหาะเหินเวหา มนต์วิเศษทำมะม่วงผลิดอกออกผลผิดฤดูกาล

- นักพูดภาษาคน นกยูงแสดงธรรม จึงจอกพูดภาษาคน กินเนื้อไก่พิเศษได้เป็นราชา กินเนื้อนกยูง วิเศษชีวิตเป็นอมตะ การสาปแช่งสยดสาบาน ฝนรัตนะ ฝนอาวุธหลายชนิดคือ ฝนศิลา ฝนเครื่อง ประหาร ฝนถ่านเพลิง ฝนถ้ำร้าง ฝนทราย ฝนเปือกตม ฝนความมืด ปลาใหญ่เช่นปลาอานนท์ นกหัสดีลิงค์หัวเป็นช้าง มกรคล้ายจะเข้ หมอผีเสกเป่ามนต์ขับโรค พลักรรมรักษาโรค สวดปริตรป้องกัน ภัย โชคชะตาของผู้มีบุญ คนมีบุญมาจากเทวโลกหรือจากพรหมโลก แพ้ท้องเป็นนางสังหรณ์ ผู้รักษา อุโบสถไปเทวโลกตอนมีชีวิต บำเพ็ญตบะเลียนแบบคางคก นอนบนหนาม นอนผิงไฟ นั่งกระหย่ง ยืนแช่น้ำ ท่องบ่นสาธยายเวทมนต์ ไหว้พระอาทิตย์ ยืนยกขาข้างหนึ่งอำปากกินลม ธรรมชาติรับรู้การ เสียสละของคน

- ศิลปะ เวทมนต์ เช่น ยิงธนูให้เป็นรูป สักขราชิปนศิลป์ สัตตติลังขณศิลป์ เวทัพพนนต์ มตอุฏฐาปนมนต์ ปฐวีวิชัยมนต์ นิธิอุทธมนต์ สัพพุตขานมนต์ จินตามณีนนต์ อาลัมปายนมนต์ ปทลัขณมนต์ อสาดมนต์ สัมพุทธิมนต์ อิทธิฤทธิ์ของพระอรหันต์เช่นคู้บัลลังก์ในอากาศ เหาะเหิน ยืนใกล้หน้าต่าง จงกรมในอากาศ บังหวนคว้นในอากาศ เนรมิตบันไดในอากาศ โยนดอกไม้ในอากาศ เป็นวิธีนิมนต์พระพุทธเจ้า

ความฝัน อำนาจวิเศษ เวทมนต์ลึกลับ เรื่องจักรวาล ประวัติเทพเจ้า การปกครอง เหล่านี้มาจาก คัมภีร์ปุราณะพราหมณ์ (ปุราณกถา : อิติहासे)

### สัจวาทีในนิทานชาดก

นิทานชาดกเน้นคำสอนเรื่องสัจจะ ผู้สอนสัจจะเรียกว่าสัจวาที ในนิทานชาดกหมายถึง พระพุทธเจ้า ผู้ที่ทำให้เจ้าลัทธิที่ไม่สอนสัจจะไม่เดินผ่านประตูเขตนวัน (ปลายิตชาดก : ๒๒๙) สัจจะคือ ความจริงไม่เข้าใครออกใคร สิ่งที่คนมองหายากนอกทั้งที่มันอยู่ในตัวคน ทุกชาดกมีจุดสัจจะ ได้แก่ อสุภะ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (จตุสัจจกถาย วินิฏฏกณ นาม สพพชาตเกสุปี อตถิเยว) ความไม่แน่นอนในชีวิต ความเจ็บป่วย วันเวลา ที่ตาย ชีวิตหลังตาย ยังเป็นปริศนาของคนหาสัจจะ สัจวาทีบัญญัติคำศัพท์ ที่เกิดจากศีลคุณะ เช่นคำว่า ทาน ฌาน วิปัสสนา โยคะ สรณะ อภิญญา สมาบัติ อริยมรรค อริยผล อปณณกปฏิบัติ นียยานิกปฏิบัติ หิริโอตตปเป ขาคริยานุโยค อินทริยสังวร โภชนะมัตตัญญูตา อุโบสถ มรณสติ อัปมาทธรรม กุศลกรรมบถ ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร สุจริตธรรม สังคหวัตถุ มงคลชีวิต ปริญญา จริยา นิพพาน บัญญัติเหล่านี้รู้ด้วยปัญญาซึ่งเป็นหัวใจของบัณฑิต แยกออกเป็นด้านสัจธรรม กับด้านจริยธรรม

พุทธพืชะ, พุทธภูมิ, โพธิสัตว์ภูมิ, โพธิสัตว์จริยา, อมิตพุทธิมา, บารมีภูม, ปุริตบารมี, บารมีปุณณะ, อภิสัมพุทธานุสา, อาจารย์มุนี, วิจัยทาน, พุทธลีลา, สัมพุทธิมนต์, วิสุทธิมคค์, วิปัสสนาโยคะ, ญาณวริยา-โยคะ, โยโค กรรมโย<sup>๑๑</sup> สอนในนิทานชาดก การถึงพระรัตนตรัย “พุทฺธ.. ธมฺม.. สงฺฆ สรณํ คจฺฉามิ”<sup>๑๒</sup> ว่าเป็นสรณะ นิทานชาดกมีพระโพธิสัตว์เป็นสรณะ (โพธิสัตว์ สรณ คโต) เล่าเรื่องแบบพราหมณ์ และตอบโต้พราหมณ์เช่น มิจฉาถาในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) มิจฉาถิฐิโนอุททาลกชาดก (๔๘๗) มิจฉาตบะในเสตเกตุชาดก (๓๗๗)<sup>๑๓</sup> โลกียัตในวิธูรบัณฑิตชาดก (๕๔๕) บทบาทพราหมณ์ เป็นนักวิชาการ เป็นเจ้าพิธี มีศักดิ์ใหญ่ ยศใหญ่ ลาภมาก บางทีคล้ายนักบวช พราหมณ์ที่ยังข้ามไม่พ้นโลกธรรมแต่อ้างตนเป็นอัครทักษิณียบุคคล นิทานชาดกสอนมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ โดยสรุปแล้ว คำสอนสัจวาทีสวนทางคำสอนพราหมณ์ (diametrically opposite) คำสอนของสัจวาทีเหมือนเปิดของที่ถูกลิดหนายของที่คิดว่า บอคนหลงทาง เหมือนส่องประทีปในที่มืดให้คนตาดี ท่านเปรียบว่าคนหลงทาง ๗ วันพบคนที่หลงมาก่อน ๑๕ วัน ถ้ามองไปทั่วโลกกับพราหมณ์ คำตอบยิ่งพาหลง ถ้ามองไปสวรรค์ตอบทางไปนรก คนหลงทางกับคนหลงหาทาง ชื่อว่าหลงเหมือนกัน ต่างคนต่างหลง

ภูมิปัญญาไทยหลายอย่างมาจากนิทานชาดก ราม ลักษณณ์ สีดา ภารต ในทสธรชาดก (๔๖๑) นักคัมภีร์มองว่าเป็นที่มาของรามายณะ (รามเกียรติ์) เช่นในเวสสันดรชาดก (๕๔๓) “ข้าพเจ้าเป็นภรรยาของราชบุตรผู้ไม่มีความผิด ผู้มีสิริ ไม่ละเมิดราชบุตร เหมือนสีดาไม่ละเมิดราม”

ชาดก (นิทานชาดก) นี้ “เป็นเรื่องดี ๆ ทั้งนั้น มันเหมือนกับว่าในชาดกนี้มีเพชรอยู่ในนี้ แต่ว่าคนไปมองแต่ผิวก็เลยนึกว่า ต้นไม้ไม่มีแต่เปลือก ความจริงไม่ใช่มีแต่เปลือก แก่นมีอยู่ข้างใน แต่ว่าไปเห็นกระพี้ก็เลยนึกว่าต้นไม้ไม่มีแต่กระพี้”<sup>๑๔</sup>

## สรุป

ประวัติศาสตร์ในรูปนิทานเป็นเอกลักษณ์ของอินเดีย แม้อ่านหนังสือไม่ออกแต่จำนิทานได้ ก็ยังช่วยให้จำประวัติศาสตร์ นิทานชาดกบันทึกเล่าประวัติศาสตร์อินเดียเหนือ เชื่อมอดีตก่อนพุทธกาลเข้ากับปัจจุบันสมัยพุทธกาล มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และทางศาสนา เล่าชีวิตพระโพธิสัตว์ก่อนเกิดหลังตาย ในรูปแบบการบำเพ็ญบารมี ความลึกลับข้ามภพข้ามชาติ ซึ่งในชีวิตจริง ยากที่จะกำหนดขอบเขตได้เหมือนอย่างนิทาน นิทานชาดกเหมาะกับผู้อ่านเห็นโทษพิษภัยในโลก และเป็นสิ่งชี้บอกถึงความอันตรายอันแห่งพระสัทธรรม

<sup>๑๑</sup> นิทานชาดก เน้น ภายคตาสติยา โยโค กรรมโย.

<sup>๑๒</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๓.

<sup>๑๓</sup> อุททาลกบุดรของเสตเกตุ สอนพระเวทที่คาบูล สมัยพระเจ้าวิเทหะ เมืองมิลลา.

<sup>๑๔</sup> พระกวีวรรณ (จำนง ชุตินธโร ป.ธ. ๙), คำบรรยาย พรหมชาลสูตร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖๘.



ความเป็นมาของประเทศหนึ่ง เป็นหน้าที่ที่คนในประเทศนั้น จะพึงรู้ตระหนัก เทวสุรสงคราม ซึ่งควรจะเป็นบันทึกซึ่งน่าจะได้รับความน่าเชื่อถือมากที่สุด แต่กลับไม่มีอะไรน่าสนใจ ชาวอินเดียรู้จัก เทวสุรสงครามตามตำนานของฝ่ายชนะ เทวสุรสงครามมีอิทธิพลในคัมภีร์บาลี กลุ่มประเทศที่รับ วัฒนธรรมอินเดีย เทพ เทวดา อสูร ยักษ์ มาร อินทร์ พรหม นาค ชื่อที่ปลูกฝังไว้กับแดนไสยศาสตร์ สังคมซึมซับค่านิยมขึ้นชื่อนั้น ๆ ว่าอมนุษย์ (=ไม่ใช่มนุษย์) ไม่มีเหตุให้ชวนนึกไปที่ชาติพันธุ์ นิทานชาดก ให้ความสำคัญชนเผ่า นาค ที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา หัวหน้าชนเผ่า นาคส่งขาละบำเพ็ญครบสิบबारมี จาริตของผู้บวชที่ต้องอยู่วัด ทั้งให้เรียกผู้บวชว่า นาค คำถามในภุริทัตตชาดก “มนุสฺโสสิ” ถามย้าผู้ขอบวช ตำนานห่อหุ้มประวัติศาสตร์จนทุกวันนี้

กรรม นามธรรมที่เข้าใจยาก นิทานชาดกสอนเรื่องกรรมด้วยนิทาน ทศนะที่ว่าเที่ยง เป็นสัสสตทฐิ มีโทษน้อย แต่คลายช้า ทศนะที่ว่า ขาดศูนย์ เป็นอุจเจททฐิ มีโทษมาก แต่คลายเร็ว พระพุทธศาสนาปฏิเสธ ทั้งสองทศนะ สอนว่า ทุกสิ่งอาศัยกันเกิด-ดับ เป็นอิทัปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นได้ลอย ๆ (การเกิด มีทั้ง เกิดทางรูปธรรม และเกิดทางนามธรรม)

การสร้างบารมีเหมาะกับผู้มีอุปนิสัย คนคิดเป็น รับคติธรรมได้ไม่ยาก เพราะมีพื้นฐานที่ดี ถึงอุปนิสัย น้อยก็ยังได้ประโยชน์เมื่อเลือกนำไปประยุกต์ ชีวิตของพระโพธิสัตว์มีฉากในโลกมนุษย์ สอนบทเรียนชีวิต ในกรอบเวลาจำกัด ชีวิตอดีตสัมพันธ์กับชีวิตปัจจุบัน ธรรมมีก่อนอธรรม สรรพสิ่งในโลกมีทั้งให้คุณ ให้โทษ สถานการณ์แบบนิทานชาดกหลายกรณีเกิดซ้ำ เปลี่ยนรูปแบบตามยุคสมัย กำลังกาย กำลังปัญญา ความรู้ที่เล่าเรียนและถ้อยคำสุภาพดี เป็นสิ่งที่ต้องนำมาประเมินตรวจสอบตนเอง วิธีคิด สุภาพดีและ ทุภาษิต ช่วยการคาดคะเน ช่วยให้รู้วิธีดีทาง โอวาทคำเตือนของบัณฑิต เป็นประสบการณ์ที่ล้ำค่า คำพูดที่หากไม่เหมาะให้คนพูด นิทานชาดกยกให้สัตว์พูดแทน แต่คำสอนท่านสอนคนไม่ได้สอนสัตว์ คนโบราณเรียนรู้ธรรมชาติ ชอบพูดปริศนา ได้ข้อคิดยามเมื่อเห็นหิมะตก ใบไม้แก่หลุดร่วง น้ำค้าง ปลายยอดหญ้า สัตว์แย่งอาหาร เสี่ยงกำเริบกระทบ ชีวิตมนุษย์อยู่กับความไม่แน่นอน (อนิจจา มนุเชสุ ธมมา) นิทานชาดกเหมือนเป็นต้นทุนในการรับรู้เมื่อนำสิ่งใหม่มาเปรียบกับคตินิทาน ความไม่มีโรค ความประพฤติที่ดี การคล้อยตามผู้ชาญฉลาด การสดับตรับฟัง การประพฤติสมควรแก่ธรรม จิตที่ไม่ห่อหุ้ม เหล่านี้เป็นช่องทางชีวิตที่เอื้อประโยชน์

นิทานชาดกจึงเหมาะแก่ทุกคนที่มีภูมิหลังต่างกัน คำสอนหลัก ที่ไม่ว่าไปตามกระแส การที่จะทำ คำสอนและตำนานของพระพุทธเจ้าให้สืบทอดตลอดจิรัฏฐิติกาล (อิจจนฺเตน จิรัฏฐิติ) จะต้องสอนให้ สอดคล้องกระแส เวทมนตร์ของพราหมณ์ถูกโยงกับพุทธพจน์ ใช้วิธีพราหมณ์ห่มห่อรองรับพุทธพจน์ นิทาน ชาดกใช้ภาษาประชาชนและภาษาปฎิจจสมุปบาท ศึกษาด้วยดีแล้วไม่เพียงเถรวาทหรือมหายาน ขยายถึง เหล่าผู้ตระหนักชีวิตหลังตาย ทำให้ทราบถึงสิ่งที่ชาวพุทธเชื่อถือ แต่ไม่ใช่คำสอนพระพุทธศาสนา ความเชื่อ

ชาวพุทธแต่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา อ่านมาก อ่านบ่อย สู้อ่านน้อยแต่อ่านเป็นไม่ได้ นิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง จำนวน ๔๑๖ เรื่อง เกิดที่เมืองสาวัตถี นักคัมภีร์มองว่า นิทานชาดก เป็นชาดกนิยาย ที่ฆณาณกาจารย์ รวมไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ก่อนแยกไว้ในพระสุตตันตปิฎก

การจะเข้าใจพระพุทธศาสนาให้รอบด้าน จึงไม่ใช่เพียงเรียนรู้หลักคำสอนเท่านั้น ต้องรู้เหตุการณ์ หรือ วัฏจักรทางสังคมด้วย นิทานชาดกถือว่าเป็นตัวอย่างของการสอนพระพุทธศาสนาด้วยใช้รูปแบบ ลัทธิพราหมณ์

### บรรณานุกรม

- กรุณา กุศลาสัย. **อินเดีย ชมพุทธวิปโยคที่น่าทึ่ง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ม. ป. ป.
- กวีวงศ์ บรรณานิการ. **พุทธทาสภิกขุ. สรรนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศาสนา ดนตรี กวี ศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.
- คณาจารย์ ภาคสังคม-มานุษยวิทยา. **สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๗
- เขมานันทะ. **ธรรมวิทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๔๑.
- ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. **พระพุทธศาสนาในศรีลังกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: หจก. เซน ปรีณัตติ, ๒๕๕๑.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช. **ธรรมแห่งอริยะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘.
- พลตรีเดช ตูลวรรธนะ. **เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๒, เล่ม ๗**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๕, บริษัท ไทย. โอ. อี., ๒๕๓๐
- พลตรีเดช ตูลวรรธนะ. **เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๖**. กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย, ๒๕๔๐.
- พระกวีวรรณ (จาง ชุนโร ป.ธ. ๙). **คำบรรยาย พรหมชาลสูตร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **คนไทยใช้คบเฒ่า**. ม.ม.ท., ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- พุทธทาสภิกขุ. **มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัช**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบูชา, ๒๕๒๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- \_\_\_\_\_. **อรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙-๒๕๕๙.
- ระวี ภาวิไล. **ศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กะรัต, ๒๕๓๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. “พระพุทธรูปปางนาคปรก : ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาจุฬา ประจำปี ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ภาค ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์พลิธัมม์, ๒๕๖๐.
- Bhattacharj, S. **Buddhist Hybrid Sanskrit Literature**. Calcutta : The Asiatic Society, 1992.
- Chatterji, S.K. ed. **The Cultural Heritage of India Vol.I 5th**. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1982.
- Dayal, Har. **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature 4th**. Delhi: Motilal Banarasidass, 1931.
- Ghurye, G.S. **Caste and Race in India**. Bombay: Popular Prakashan, 1969.
- Halder, J.R. **Early Buddhist Mythology**. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1977.
- Jain, K. C. **Lord Mahavira and His time**. Varanasi: Motilal Banarasidass, 1974.
- Jha, D. N. **Ancient India an Introductory Outline 7th**. New Delhi: People’s Publishing house, 1993.
- Kosambi, D.D. **An Introduction to study of Indian History 8th**. Bombay: Popular Prakashan, 1994.
- Law, Bimala Churn. **Geography of Early Buddhism 2<sup>nd</sup>**. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1979.
- Malalasekera, G. P. **Pali Literature in Ceylon**. Colombo: M D Gunaseua & Co. Ltd. 1958.
- Mehta, R. N. **Pre-Buddhistic India 2<sup>nd</sup>**. Delhi: Anmol Publication, 1985.
- Rahul, B.T. **A Critical Study of The Mahavastu**. Varanasi: Motilal Banarsidass, 1978.

Rhys Davids T. W. **Buddhist India** 8<sup>th</sup>. Varanasi: Motilal Banarasidass, 1987.

Sarkar, S. C. **Studies in the Common Jataka and Avadana Tales**. Calcutta: Sanskrit College, 1990.

Thapa, Romila. **Ancient Indian Social History** 5<sup>th</sup>. New Delhi: Orient Longman 1996.

Wilkins, W.J. **Hindu Mythology Vedic & Puranic** 2<sup>nd</sup>. New Delhi: Heritage Publishers, 1991.